

ΕΙΚΟΣΙ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

Η τυχαία γνωριμία του νεαρού Ιζντόρ με τον κύριο Μπλεζ,
Γαβρηλίδης 2012

ΑΧΙΛΛΕΑΣ Ε. ΚΟΥΜΠΟΣ

ΕΙΚΟΣΙ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ
ΓΙΑ ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ
ΑΘΗΝΑ 2012

*Στον Επώνυμον Άρχοντα
και στους 334 Συνέδρους
του Κοινού των Θεσσαλών*

ΥΠΟΘΕΣΗ 1η

Οι υποθέσεις που ακολουθούν δε σχετίζονται με τις απόψεις ενός ομιλητή—όπως εγώ παρουσιάζομαι σήμερα εδώ για να σας τις εκθέσω—, αλλά με αυτή καθαυτή την οντότητα των σκέψεών μας και το κατά πόσο είμαστε σε θέση να υπερβούμε τον εαυτό μας για χάρη μιας ύπαρξης απαλλαγμένης από τα δεσμά της προσωπικής μας γνώμης και θέσης.

Αν έθετα ως προτεραιότητα την καθαρά βιολογική μας υπόσταση, η συζήτηση θα σταματούσε αυτή τη στιγμή και θα έφευγα με το κεφάλι σκυμμένο σαν να μην κουβάλησε ούτε μια στάλα πνεύμα τόσα χρόνια που το περιφέρω σαν κάτι που αξίζει και επιζητά τη δικαίωση. Όμως, δε θα ήθελα να καταθέσω τα όπλα απλά και μόνο επειδή αυτό το κεφάλι με γέμισε με τόσες πολεμοχαρείς διαθέσεις, όπως αυτές που με θάρρος εκφράζω τώρα, αλλά ούτε και να παραδοθώ στην ευκολία του τιποτένιου ρεαλισμού και της παραστατικότητας· γι' αυτό θα συμμαχήσω με τον Μπρετόν ενάντια στον Ντοστογιέφσκι—που, για καλή μου τύχη, διαπίστωσα ότι δε διάβασα ούτε μια σελίδα από το έργο του *Έγκλημα και Τιμωρία*, το οποίο ως θαυμαστό χαρακτηρίζουν οι ακαδημαϊκοί, ενώ το μόνο που κάνει είναι να φυλακίζει τον αναγνώστη στους λαβυρίνθους των ηρώων του! Η σκέψη μου, σε ό,τι ακούσετε πιο κάτω, θα προσπαθήσει να υποκαταστήσει τη μορφή μου· η παρουσία μου, αν θέλετε να θεωρηθεί ως μια πραγματικότητα που δεν εκπροσωπεί μόνο τη

γνώμη του, πρέπει να γίνει αισθητή σαν μια εικόνα που δε φέρει ιδιότητα και όνομα, αλλά υπερβαίνει τον οπτικό σας διάκοσμο, σε μια απόπειρα να τη συγκαταλέξετε στο γένος των ανθρώπων που δεν υπήρξαν σαν υλικό σώμα με νεύρα και μυς, αλλά πήραν σάρκα και οστά πνευματικά, ώστε αυτή η σωματοποιημένη πνευματικότητα να διαχέει τα νοήματά τους. Όχι! Μη βιαστείτε να μιλήσετε για σπιριτουαλισμό και μια υλική φύση που υποτάσσεται στις τυραννικές επιταγές του πνεύματος! Τέτοιες θεωρίες έχουν αποτύχει διά παντός, αν μου επιτρέπει η αυθάδεια της γλώσσας μου να είμαι τόσο κάθετος. Το ζητούμενο σε αυτή τη πραγματιστική, κατά τα άλλα, πνευματικότητα είναι πώς θα υπερβεί η ανθρώπινη κατάσταση αυτή καθυπάρχουσα την κατάσταση του ζώου.

Ίσως θεωρούμε ότι ξέρουμε τις τεράστιες διαφορές μας από αυτά. Αλλά ποιο θα ήταν εκείνο το σημείο, που θα μπορούσαμε με σιγουριά να πούμε:

«Ναι! Εδώ ο νιτσεικός υπεράνθρωπος πραγματώθηκε, και τώρα, με το δικαίωμα που μας δίνει ο πολιτισμός, μπορούμε να σφάξουμε όλα τα ζώα της Γης και να αναπαυτούμε στην καρέκλα του θηριοδαμαστή χωρίς θηρία!» Σίγουρα οι αισθήσεις δεν είναι σε θέση να μας δώσουν αυτό το υπέροχο σημείο όπου συναντάται το ζωώδες παρελθόν με τον ονειρικό πολιτισμό που μας ωθεί σε μιαν ανώτερης μορφής ύπαρξη απαλλαγμένη από την όραση και την πέψη. Αλλά αν θέλαμε να διατηρηθούμε στη ζωή δέσμιοι των απολαύσεών της, αθύρματα των ίδιων μας των ικανοποιήσεων, δε θα μπορούσαμε να πετύχουμε και πολλά πράγματα. Όμως, και έτσι ακόμα, ποια μορφή υλικότητας είναι αυτή που μας πείθει περισσότερο και γιατί;

Σήμερα δε θα δώσω όλες τις απαντήσεις που χρειάζεται ο καθένας από σας, για να συνεχίσει τη ζωή του

απερίσπαστος από πνευματικά ευφυολογήματα –που νομίζετε ότι σας αραδιάζω–, αλλά με τα δικά σας παραδείγματα θα καταρρεύσει ο κόσμος του ρεαλισμού και της α-νόητης ύλης. Ό,τι σήμερα ήρθα να σας παρουσιάσω, δεν είναι τίποτε άλλο από μια δυνατότητα των ματιών σας, που αδυνατείτε να αντιληφθείτε. Δε θα σας μιλήσω για συμβολισμούς ενός συγκεκριμένου έργου, αλλά θα διαπιστώσετε τη σημασία της υποβολής – που η αυτοσυνείδηση σας επιτρέπει, και η οποία μπορεί να συγκινήσει τον άνθρωπο χωρίς να βλέπει ένα υπαρκτό αντικείμενο, ακόμα κι αν δεν είναι σε θέση να ορίσει το μέγεθος και τη χρηστικότητα της συγκίνησης που προκύπτει από την υποβολή που θα προσπαθήσω να δημιουργήσω. Αν πίστευα ότι κανείς, μέσα σε αυτή τη στεγνή από χρώματα αίθουσα, δεν έχει ούτε μια υποτυπώδη σχέση με την πνευματικότητα που η ζωή φέρει μέσα της, δε θα έβγαινα σήμερα από το σπίτι μου, αλλά θα καθόμουν ήσυχα και θα θρηνούσα την ανθρωπότητα για τη μεγαλύτερη συμφορά που τη βρίσκει από τότε που τα πρώτα βήματά μας εγκλωβίστηκαν στη βαρύτητα αυτού που πλανήτη που μας φιλοξενεί και μας υποτάσσει στους κανόνες του. Αν, λοιπόν, είχα εγκαταλείψει αυτό τον άνισο αγώνα μόνο με θρήνους και προσευχές, θα πορευόμουν μέχρι να σιωπήσω μια και καλή και ίσως, μέσα στη βαθιά μου πίστη, ο αντίλαλος αυτής της σιωπής να ακουγόταν στο Δημιουργό και να 'παιρνα λίγο θάρρος στην αιώνια μοναξιά που θα ακολουθούσε. Αν το πίστευα, θα είχα αποσυρθεί στα ενδότερα των σκέψεών μου και δε θα καθόμουν εδώ, μπροστά στα φθονερά σας μάτια, που ζητούν επίμονα και αδιάκριτα να πω τα κίνητρά μου και όχι να εξηγήσω μια πρόταση και τις φιλοδοξίες της.

Ακούστε καλά εσείς που με περιεργάζεστε, όχι από

ανθρωπολογικό ενδιαφέρον, αλλά για να διαπιστώσετε όλες τις ατέλειες που αναμφισβήτητα έχω, και, ενώ θα θέλατε να είστε στη θέση μου, η απαίσια και συντηρητική σας φύση δε σας αφήνει περιθώριο να εκτίθεστε, για να μη βρεθείτε στην ίδια θέση μ' εμένα, γιατί τότε θα έπρεπε να υπερασπίσετε με το ίδιο σθένος τις δικές σας θέσεις και εγώ να επιδοθώ στο εύκολο έργο της κατακραυγής. Σας λείπει η δύναμη! Αλλά δεν πειράζει... Γιατί είμαι μεγαλόψυχος και σας δικαιολογώ! Όμως, μέσα στη δική μου υπεροχή, διακρίνω πάνω σας μια αισθητική που μόλις διαφαίνεται από τα μουντά σπίτια, όταν αρχίζετε να βάζετε χρώμα στους τοίχους! Εκεί ακριβώς θα πατήσει η μεγαλεπήβολη πρότασή μου... Στα μάτια σας δεν υπάρχει μόνο η φλογερή επιθυμία να εξοντώσετε και να λαιμοψύξετε ό,τι σας ξεπερνάει, αλλά και μια μύχια τάση να δείτε πέρα από το χρώμα του τοίχου, αλλά σας εμποδίζουν όλες οι προκαταλήψεις που κουβαλάτε σαν ζώα που γεννηθήκατε! Δεν μπορείτε όμως να παραβλέψετε ότι τα μάτια δίνουν την ίδια συγκίνηση με τα αυτιά, όταν σηκώνεστε για χορό, με τη διαφορά ότι ένας πίνακας ζωγραφικής ή ένα γλυπτό δεν μπορεί να ξεπεράσει το επίπεδο μιας πολυτελούς ενασχόλησης, που δεν είστε ακόμα έτοιμοι να δεχτείτε. Πάντα όμως θα υπάρχει ο καιρός για να υποστείτε όλα εκείνα τα δεινά, αλλά και το μεγαλείο που υπόσχεται η πνευματικότητα ενός ανθρώπινου δημιουργήματος, που δεν απευθύνεται μόνο στα φτηνά γούστα και στην απλοϊκότητα ενός μυθιστορήματος. Πάνω κάτω αυτές είναι οι προθέσεις μου: να φανταστείτε χωρίς να είστε σε θέση να δημιουργήσετε· να σκεφτείτε χωρίς να σας το ζητήσει κάποιος· να καθίσετε ο ένας δίπλα στον άλλο χωρίς να σας χωρίζει τίποτα.

ΥΠΟΘΕΣΗ 2η

Ναι, λοιπόν! Μπορώ να κατέρχομαι στην απερισκεψία της παιδικότητας και να ανεβαίνω στο επίπεδο του σοφού με την ίδια ευκολία! Καταλαβαίνω το πρόβλημα και θα το ορίσω: Σας είναι αδύνατο να συλλάβετε τις μεγαλειώδεις ιδέες, όταν συνοδεύονται από τη σαχλότητα των μορφασμών και των παιδαρισμάτων. Θέλετε βλοσυρό και αυστηρό ύφος για να ακούσετε προσεκτικά, πριν βαρεθείτε και περιπέσετε στην αδράνεια του ύπνου σας. Μόνο υπό το κράτος του φόβου μπορείτε να νιώσετε αληθινό σεβασμό· όταν, ωστόσο, αυτός ο φόβος –με τη βοήθεια του χρόνου– ενσωματωθεί στην υποταγμένη σας φύση, τότε τον νιώθετε σαν το σπίτι σας. Έχετε δίκιο! Πώς είναι δυνατό να αποκτήσετε συνήθειες ελεύθερου ανθρώπου, όταν η δουλοπρέπεια συναναστρέφεται με την ακρισία; Οι ευκαιρίες που θα σας απάλλασαν από τη δουλεία είναι λίγες, για να τις γνωρίσετε σε μια μόνο ζωή που σας αναλογεί! Οι τυχεροί που θα γνωρίσουν τον εαυτό τους ελεύθερο από δαίμονες και βασιλιάδες δε ζουν πολύ, για να μας περιγράψουν την ευτυχία τους, και σύντομα λησμονιούνται οι ένδοξες μέρες τους πίσω από τους καινούργιους κήρυκες της αλήθειας, που διατρανώνουν ότι η υποταγή είναι μια ευτυχία που ταιριάζει στον άνθρωπο.

Το μάθημα ξεκινάει ως εξής: Πώς αποδιώχνουμε την έλλειψη κρίσης, όταν θα χρειαστεί να αντιμετωπίσουμε την ευτέλεια που είμαστε συνηθισμένοι να απο-

πνέουμε σαν μια απαίσια οσμή μούχλας που πότισε τις σάρκες μας; Η απάντηση δε θα ήταν δύσκολη, εφόσον δεχόμαστε την κατωτερότητά μας. Όμως, κάνοντας αυτό το βήμα, ταυτόχρονα θα γνωρίζαμε και την αξιούση μας! Οπότε μικρό το κακό! Άραγε, είστε σε θέση να απαλλαγείτε από το φθόνο που αναμοχλεύει μέσα σας η μορφή μου και την εμπάθεια που σας κατακλύζει από τον τόνο της φωνής μου, και να βρεθείτε στον κόσμο των νοημάτων; Ακόμα όχι, έτσι που με κοιτάτε σαν να σας μιλάει ένας από εσάς. Μόνο αν δεν αποτελούσα οργανικό κομμάτι του δικού σας μικρόκοσμου, θα ήταν δυνατό να αποσπάρω την προσοχή ενός τέτοιου κοινού –όπως εσείς, δηλαδή–, που δε θα αδημονούσε να κάνω λάθος στις προσφωνήσεις και να χάσω τον ειρμό μου, ώστε να με αποδοκιμάσει για τη ρηχότητα του λόγου και τους κομψασμούς στη ροή του. Όσο για την υλικότητα του πύρινου λόγου; Ούτε κουβέντα, αν με έπιανε λόξυγκας ασταμάτητος!

Δε θα μπορούσα ποτέ να σας λάβω σοβαρά υπόψη, αν πίστευα ότι δεν προέρχομαι από τα ίδια έγκατα της αυτάρεσκης και κακόβουλης φύσης σας. Αυτό μου δίνει το κουράγιο και ξεφυλλίζω καθημερινά τους αγαπημένους μου συγγραφείς, που δε γνώρισα εκ του χρονικού και τοπικού σύνεγγυς, αλλά παρασυρμένος από μια αχαλίνωτη εσωτερική ορμή και βούληση –που κρυμμένη βρίσκεται και εντός σας– δίνω μια ευκαιρία στην αφεντιά μου να μάθω τις σκέψεις τους, μήπως και διά της μετάδοσης του δικού τους πνεύματος ακουμπήσουμε το χαμένο στη συνήθεια δικό μας πνεύμα. Η ευθυκρισία, εξάλλου, δεν είναι προνόμιο μόνο των σοφών, αλλά και των κυνηγών, όπως εσείς, έτσι που σας βλέπω με δόντια λύκου έτοιμους να κατασπαράξετε τον αυθάδη που σας

μιλάει τόσο έντιμα! Στόχος μου είναι να ξεθάψω απ' τα σκοτάδια του εσωτερικού σας κόσμου και να θεριέψω αυτή τη λανθάνουσα στον καθένα σας πνευματική και δημιουργική συνάμα ορμή!

Τα πράγματα δεν είναι πάντα αυτά που βλέπω, αλλά αυτά που με κάνουν να ξέρω ότι τα νιώθω εσφαλμένα χωρίς να χάνω τη γοητεία του ψεύδους. Αν το πρίσμα αυτό της διαύγειας μεταφερθεί στις αισθήσεις, τότε οι αντανakλάσεις θα μπορέσουν να γίνουν αντιληπτές στη νόηση σαν καθαρή αλήθεια. Τότε, η παγκόσμια γλώσσα των μαθηματικών θα αντικατασταθεί από την παγκόσμια γλώσσα της κοινής μας συγκίνησης, που διακηρύσσει ότι κουβαλάμε τα ίδια πρωτόγονα υλικά. Εκείνη ακριβώς τη στιγμή τα χαχανίσματά σας θα εκλείψουν, όταν βιώσετε παρόμοιο λόξυγκα με το δικό μου, που τόσο δύσκολα αρθρώνω λόγο καθώς σας υποβάλλω σε σκέψεις που είναι πιθανό –κάτω από ιδιαίτερες περιστάσεις– να γίνουν κτήμα σας.

ΥΠΟΘΕΣΗ 3η

Δεν αισθάνομαι μαζί σας την οικειότητα του σπιτιού μου, αλλά είναι παρήγορο το ότι δε μου λείπει –τώρα που είμαι ανάμεσά σας– η μοναξιά του ύπνου μου. Αν ήθελα να παραδοθώ στα προσωπικά μου όνειρα για να αποφύγω την κακία σας, θα είχα μείνει δίπλα στα αναμμένα ξύλα, που αυτή τη στιγμή καίνε στο τζάκι και περιμένουν να ζεστάνουν την ψυχή μου, λίγο πριν και αυτά ξεψυχήσουν σβήνοντας τη φλόγα τους· γιατί πλησιάζουν οι ζεστές μέρες και οι καπνοδόχοι θα σταματήσουν να αναδύουν τη ζωντάνια του μαύρου καπνού, που του αλλάζει συνεχώς κατεύθυνση ο άνεμος μέσα στην παγερότητα του χειμώνα. Διάλεξα το αίμα μου να κοχλάσει από τις ιδέες μου αντί να στέκομαι μακάριος σαν πορτρέτο κρεμασμένο στο χρόνο του τοίχου, που δε λέει τίποτε αξιόλογο· και μόνο αν κάποιο χέρι κινηθεί απειλητικά προς το μέρος του για να το ρίξει τελικά στη φωτιά, θα πάρει το λόγο λίγο πριν καεί στην πυρά, όπως ο Τζιορντάνο Μπρούνο, για να πει τον ύστατο πόνο του. Αντί γι' αυτό το ανθρώπινο απομεινάρι, που θα ζέσταινε τις παγωμένες του σάρκες προκειμένου να δραπετεύσει από την οκνηρία του, ήρθα ανενδοίαστα –σχεδόν προκλητικά θα τολμούσα να πω– μπροστά σας, για να εξασφαλίσω από τις προσβολές και τις αντιδράσεις σας τη θερμοκρασία που χρειάζομαι για να ζήσω!

Ό,τι αποφανθείτε, αφού θα έχω ολοκληρώσει τους συλλογισμούς μου, θα γίνει δεκτό από εμένα· γιατί πι-

στεύω ακράδαντα ότι θα καταφέρω να σταθώ λίγη ώρα μπροστά σας χωρίς να κουνηθεί ούτε στο ελάχιστο το φρύδι σας από κατανόηση ή από ντροπή· οι μορφομοί, όμως, στο πρόσωπό σας θα αντανakλούν την πιο μεγάλη συγκίνηση, έστω κι αν αυτή θα αποτελεί γέννημα του μίσους και της σαστιμάρας σας. Βέβαια, η ντροπή δε συνάδει με την κακή ιδιοσυγκρασία σας, αλλά ευχαρίστως θα νιώθατε την έξαιψη του χαιρέκακου πάθους και θα ξεχείλιζε σαν χείμαρρος η οργή σας εναντίον μου, άπαξ και αποκάλυπτα χωρίς ντροπή κάτι καλό, που δεν έχετε μόνοι σας σκεφτεί. Γι' αυτό νιώθω τα συναισθήματα της ζήλειας και του φθόνου που σας κατατρύχουν, γιατί δεν έχετε να αντιτάξετε αυτά της κατανόησης και της συμπάθειας, αφού τα φυλάτε για τους εαυτούς σας και τα παιδιά σας. Ακόμα και έτσι, όμως, παράτησα για λίγο τις υποθέσεις μου, για να διεκδικήσω λίγο μίσος από τις καρδιές σας, γιατί θα μου έκανε καλό έτσι κρύος που είναι ο καιρός σήμερα!

Όμως, δε στέκομαι μπροστά σας για να προκαλέσω μόνο τα πανούργα συναισθήματα που κουβαλάτε στο μυαλό σας, που κάθε τόσο το ξαλαφρώνετε, όταν βρίσκεστε σε μικρές παρέες και ο περί ου ο λόγος δεν είναι παρών για να σας σιχτιρίσει· στέκομαι μπροστά σας, κυρίως, γιατί διαβλέπω μιαν αμυδρή ελπίδα ότι κουβαλάτε και κάποιον υποτυπώδη στοχασμό, που ίσως με τη δική μου παραίνεση να έβρισκε το δρόμο της κριτικής που θα οφείλατε να μου ασκήσετε αντί για καταδίκη άνευ δίκης.

Σε αυτόν το χώρο έχετε κάθε δικαίωμα να με λοιδορήσετε ή ακόμα ακόμα να με λιντσάρετε, αν θεωρήσετε τη διαφωνία σας μαζί μου ως επαρκή λόγο για να το κάνετε. Δε θα αντισταθώ στις αγελαίες σας προθέσεις! Και

τότε να ασκήσετε πάνω μου όλη τη δύναμη των χεριών σας, αφού η δύναμη του λόγου έχει πάει περίπατο! Κατόπιν θα φύγετε, αφού εκτελέσατε το χρέος σας, για να συνεχίσετε το έργο που αφήσατε στη μέση και που δεν είναι άλλο από την περιποίηση της φιλαυτίας σας, ενώ θα τρώτε με τους φίλους σας. Αν είστε διατεθειμένοι να δράσετε σύμφωνα με την αδυναμία σας να ασκήσετε κριτική, να το κάνετε μια ώρα αρχύτερα, για να μη χάνω το χρόνο μου και να γυρίσω εγκαίρως στη ζεστασιά του σπιτιού μου. Εκεί θα επουλώσω τις βιαιοπραγίες έχοντας το κεφάλι μου ακόμα στη θέση του αλλά εντελώς παγωμένο.

Αφού δε βλέπω αντίδραση, θα συνεχίσω...

ΥΠΟΘΕΣΗ 4η

Δεν πρέπει να θεωρούμε τίποτα ως δεδομένο, αν δεν του ασκήσουμε έντονη κριτική απαλλαγμένη από αντιλήψεις και απόψεις, που μας έχουν κληροδοτήσει η συνήθεια και το παρελθόν. Προκειμένου να υπερβούμε αυτό το εμπόδιο, οφείλουμε να ανατρέψουμε ό,τι μέσα μας έχει εδραιωθεί ως πεποίθηση για τον κόσμο και τους εαυτούς μας, πράγμα που δεν είναι καθόλου εύκολο, θα ήθελα να πω. Όμως, το θεωρώ ως προαπαιτούμενο, αν θέλουμε να λογιάζουμε τον εαυτό μας ικανό για κριτική σκέψη και αναζήτηση της αλήθειας. Δηλαδή, για να επιτευχθεί κάτι τέτοιο, θα πρέπει να αναγάγουμε σε αντικείμενο μελέτης την υποκειμενικότητά μας. Τότε μόνο θα έχουμε το αναφαίρετο δικαίωμα να δούμε την αλήθεια, χωρίς να μας εμποδίζει καμία παράδοση που δεν έχει υποστεί τα κτυπήματα της λογικής. Τότε μόνο θα δοθούμε ολοκληρωτικά στον αγώνα για τη φωταγώγηση νέων δρόμων στο χάρτη του πολιτισμού, με τη διαφορά ότι εμείς θα έχουμε σχεδιάσει την πορεία του. Τότε μόνο, αφού ασκήσουμε κριτική στις ίδιες μας τις ιδέες, θα κατορθώσουμε να αντιληφθούμε στην ολότητα και στις λεπτομέρειές τους όλες εκείνες τις ξένες ιδέες που μέχρι σήμερα αδυνατούσαμε να συλλάβουμε ότι μπορεί και να αξίζουν, λόγω της άγνοιας και της μικρότητας που περιβάλλει κάθε πνεύμα, που εντελώς εγωιστικά θέλει να επιβληθεί σε όλα, ενώ η δυναμική του είναι προορισμένη μόνο να

αποθαρρύνει και να επιτίθεται με δόλο ακόμα και στις αδιαπραγμάτευτες καινοτομίες.

Σε αυτό το σημείο έρχομαι μπροστά σας, για να με υποβάλετε σε ενδελεχή έλεγχο, αφού πρώτα δείτε την ανατομία της σκέψης μου, ώστε, γνωρίζοντας τα αδύναμα σημεία των αρθρώσεών της, να γκρεμίσετε ό,τι δεν μπορεί να στηρίξει τη λογική μου. Όμως, μιλάω για την αναζήτηση των αδύναμων σημείων της λογικής και όχι του χαρακτήρα μου. Γι' αυτό, αν θεωρήσετε ορθή αυτή την αποκάλυψη που είμαι διατεθειμένος να κάνω, μη διστάσετε διεκδικώντας το δίκιο σας να βρείτε τα σημεία που δεν ευσταθούν για πνεύματα λογικά και να προστατεύσετε τα δικά σας σαν να μη σας ανήκουν, αλλά να είναι μέρος μιας παγκοσμιότητας, που, ελευθερωμένοι από τη μικροψυχία και την κακοσύνη, είστε έτοιμοι να την αποθεώσετε ως υπέρτατο σκοπό.

Δε θα ήθελα να ξεχάσει κανείς το εξής σημαντικό: Ό,τι έχουμε κατακτήσει στους αιώνες που μεσολάβησαν με κόπο και νεκρούς, είμαστε ικανοί να το απολέσουμε σε μια στιγμή. Πρέπει, λοιπόν, να επωφεληθούμε από την προσωρινή εκεχειρία –στην οποία συμβάλουμε και εμείς με την παρουσία μας σε αυτό τον κλειστό χώρο– και να δείξουμε ότι δικαίως είμαστε η συνέχεια ενός πολιτισμού, που όχι μόνο δε φυλλορροεί, αλλά αναπτύσσεται με τη δυναμική ενός νέου και την ωριμότητα που μας άφησαν παρακαταθήκη τα λάθη που έχουμε διαπράξει στο παρελθόν. Αν δεν το βλέπετε υπό αυτή την οπτική, καλό θα ήταν να δω την πλάτη σας να γυρίζει και σαν ανόητοι πρίγκιπες να ψάξετε τους κόλακές σας, μέχρι ο τελειωτικός θάνατος να σας κρύψει μια για πάντα την αλήθεια, που η εγωιστική σας φύση αρνούνταν πεισματικά. Αν όχι, θα είστε για πάντα

ευγνώμονες πρώτιστα στον εαυτό σας, γιατί από σας θα εξαγάγω τον πιο δημιουργικό εγωισμό σας για την ευτυχία όλων.

Πριν όμως συμβεί αυτό, εύλογο θα ήταν το ερώτημα: «Ποιος ο λόγος αυτής της συγκέντρωσης και ποια τα δικά μου κίνητρα;»

«Όσο καιρό δεν μπορούσαμε να εκφράσουμε τις θεωρίες μας, τόσο ταυτιζόμασταν μαζί τους, με αποτέλεσμα να μην μπορούμε να τις ασκήσουμε κριτική», και τότε, «να μην μπορούμε να ξεχωρίσουμε το Εγώ μας από τις φιλοδοξίες και τις θεωρίες μας». Αυτή ακριβώς η ρήση του Πόπερ με βγάζει από το αδιέξοδο των κινήτρων, που τόσο πολύ σας ενδιαφέρει.

Όταν συναντάω σιωπηλό άνθρωπο, αρχίζω να τον φοβάμαι. Όχι γιατί δεν τον γνωρίζω, όσο γιατί αδυνατεί να διαχωρίσει το κακό του κόσμου από το δικό του. Δε θα μπω αυτή τη στιγμή σε λεπτομέρειες για την εκ φύσεως τάση μας στην κακότητα (το έχω εκθέσει αλλού), αλλά θέλω να ξεκαθαριστεί ότι η σκέψη που μένει στα βάθη του πνεύματος είναι μια σκέψη νεκρή. Και τι, άραγε, φοβίζει περισσότερο τους ανθρώπους, αν δεν τους τρομάζουν οι νεκροί και οι σκέψεις μας γι' αυτούς; Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η ζώσα σκέψη που καταθέτω αυτή τη στιγμή δεν απειλεί παρά μόνο το φορέα της. Έτσι, εντελώς απαλλαγμένοι από τη σιωπηλή σκέψη, που δε βρίσκει ανάχωμα στην κριτική και μπορεί να ισοπεδώσει ό,τι δημιουργικό κρύβεται σε καθέναν από σας, είμαστε σε θέση να προχωρήσουμε πιο βαθιά.

ΥΠΟΘΕΣΗ 5η

Ορισμένα θέματα πρέπει να ιδωθούν υπό το πρίσμα της καθαρότητας, πριν εισχωρήσουμε σε πιο θολερά νερά, που δεν είναι άλλα από τις αμφιταλαντεύσεις της γνώμης μας. Αυτή την καθαρότητα δεν είναι δύσκολο να την εφαρμόσουμε στις αποφάσεις που οφείλουμε να λάβουμε, όταν αυτές αφορούν την εντελώς υλική υπόσταση του θέματος το οποίο διαπραγματευόμαστε. Όταν θεωρήσουμε ότι με μια απόφαση είναι ευνοημένο όλο το σώμα των πολιτών που σας περιβάλλει με την εμπιστοσύνη του, τότε η απόφαση είναι *de facto* σωστή. Αν από την άλλη μια απόφαση στηρίζεται μόνο στην πλειοψηφία ή και καμιά φορά στη μειοψηφία, τότε οι διαφωνίες έρχονται στην επιφάνεια σαν να πλημμυρίζει ο νους των συνδιαλεγόμενων με πάθη και αντιζηλίες. Για να ξεπεραστεί, λοιπόν, αυτή η προβληματική φύση των αποφάσεων, που σπάνια αφορούν την ολότητα του σώματος, καλό θα ήταν να εστιάζουμε το βλέμμα μας στην υλική διάσταση του υπό διαπραγμάτευση θέματος, πριν προχωρήσουμε στα επιμέρους. Όταν, για παράδειγμα, εξασφαλίζονται σε όλους η τροφή, η υγεία, η εκπαίδευση ή η ενέργεια, τότε η διαφωνία δεν έχει χώρο στη συζήτηση. Το πρόβλημα ξεκινάει όταν αναζητούμε τον καλύτερο δυνατό τρόπο με τον οποίο θα διοχετευτούν αυτά τα αγαθά στους πολίτες. Προς το παρόν, όμως, θα αφήσω στην άκρη τον τρόπο.

Έχουμε χρέος, καταρχάς, να απαλλαγούμε από την

ατομικότητά μας και να εισχωρήσουμε στο βάθος της ανθρώπινης ιδιότητας που φέρουμε, ώστε να απαλλαγούμε από τις ιδιοτελείς μας βλέψεις και να αντισταθούμε στις ανταμοιβές και στην ασυλία που προκύπτει σε όσους εμπλέκονται στις δημόσιες υποθέσεις. Χρειάζεται δηλαδή κάποιος βαθμός άρνησης της καθαρά ατομικής ταυτότητάς μας, ώστε να σηκώσουμε το βάρος των αποφάσεων και της υλοποίησής τους ανενόχλητοι από τη ροπή μας να ευνοούμε τον εαυτό μας. Αυτό, άλλωστε, είναι το έργο που μας ανατέθηκε από τους πολίτες.

Πέρα από αυτά, που συνιστούν το θεμέλιο λίθο που θα εγγυηθεί την επιτυχία ή μη της αποστολής μας, ως πρωτεύουσας σημασίας θεωρώ και τον τρόπο που θα λειτουργούν τα όργανα που καλούνται να παίρνουν τις αποφάσεις.

ΥΠΟΘΕΣΗ 6η

Βρίσκομαι ανάμεσά σας ενώ θα έπινα τον καφέ μου με φίλους, γιατί δεν μπορώ να συμβιβαστώ με την ιδέα της αδράνειας. Η κίνηση φαίνεται να είναι ο πιο αποτελεσματικός τρόπος για να διακρίνουμε τα τοπία από τις κακοτοπιές. Έτσι, ορμώμενος από την επιθυμία μου να κινήσω τις σκέψεις μου ενώπιόν σας, βρίσκομαι δίπλα σε ανθρώπους που δεν είχα ξαναδεί στα μάτια μου· ανθρώπους που με αισθάνονται εξίσου ξένο στη συνείδησή τους. Και όλοι με κοιτάτε με τεράστια περιέργεια να σας αραδιάζω τις υποθέσεις που έκανε ο νους μου στο σπίτι μου, ενώ απουσιάζατε, και που τώρα ήρθε η ώρα τους να γίνουν βορά αρπακτικών!

Θα ήθελα να γνωρίζετε εξαρχής ότι στόχος μου δεν είναι να αλλάξω τις πεποιθήσεις και το χαρακτήρα σας, αλλά να δώσω μιαν άλλη διάσταση στον τρόπο που αντιμετωπίζετε τα πρακτικά ζητήματα της καθημερινότητας· ζητήματα που δεν είστε σε θέση να επιλύσετε –ενώ έχετε τη ζωογόνο δυναμική για κάτι τέτοιο– γιατί αναλώνετε όλη σας την ενέργεια στην καχυπόψια και στο υστερόβουλο των επιθυμιών σας. Η εν λόγω διαπίστωση με οδήγησε στο συμπέρασμα ότι, παρά τις ιδιοτελείς επιθυμίες που ο καθένας από εσάς υπερασπίζει, σπάνια, εντούτοις, οδηγείστε στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων σας, παρότι αυτά σας κυβερνούν νυχθημερόν. Είστε, με λίγα λόγια, στο σημείο μηδέν! Εκεί όπου τα μικρόψυχα κίνητρά σας αδυνατούν να σας υψώσουν πέρα από το επίπεδο του ανοϊκού, που χαίρεται να βλέπει

γύρω του ανοϊκούς. Ενώ πιστεύετε με όλη σας την ψυχή ότι έχετε δίκιο, σπάνια είστε σε θέση να το αποδώσετε σε άλλους. Ενώ θεωρείτε τον εαυτό σας ικανό, κανείς δεν το αναγνωρίζει. Ενώ διακρίνετε την αιτία του κακού, δεν έχετε τη δύναμη να το ξεριζώσετε.

Δεν επιθυμώ να αλλάξουν τα πρωτόγονα ένστικτα που κουβαλάτε, αλλά να ξεκαθαρίσετε την κατάσταση που σας έχουν επιβάλει η ακρισία και η δολιότητα. Έχοντας ως γνώμονα τη θλιβερή κατάσταση της οικίας σας, των δρόμων, της διοίκησης, των σχέσεων που εντελώς συμφεροντολογικά συνάπτετε, ίσως κατορθώσετε τελικά να αντιληφθείτε και την εντελώς αληθινή πραγματικότητα της κοινωνίας, της οποίας είστε μέλη και, για κάποιον αδιευκρίνιστο λόγο, θεωρείτε αφελώς ότι δεν είστε μέρος των προβλημάτων της –που όλοι σας βιώνετε–, αλλά της λύσης τους. Στρέφοντας όμως το βλέμμα προς τα έξω, προς όλους δηλαδή τους άλλους που ευθύνονται –κατά την άλογη κρίση σας– για τη σήψη της ζωής μας, δε μεριμνούμε για τις προσωπικές μας υποθέσεις με ορθότητα και αποτελεσματικό τρόπο. Μοιραίο αποτέλεσμα; Έχει ξεκινήσει ήδη η πένθιμη ακολουθία του ιδιωτικού μας βίου, ενώ πιστεύουμε ακριβώς το αντίθετο. Όπως έλεγε και ο πατέρας μου: «Το χαζό και το χωριάτη οι ξένοι πόνοι τον γεράζουν!»

Αφήνοντας λοιπόν τα γνωμικά, θα έπρεπε να βρούμε τη θέληση που θα μετέτρεπε την ενασχόληση με τα ιδιωτικά μας θέματα από μια απλή επιθυμία για ευημερία σε ακατάληπτη έλξη προς αναζήτηση του πραγματικού πλούτου που πηγάζει από τον εαυτό μας. Έναν εαυτό που μέχρι σήμερα ασθενούσε, αφού τον κατέτρωγαν η μεμφιμοιρία και η επανάληψη της συνήθειάς μας να παραδίδουμε τη ζωή μας στο μετέωρο της μοίρας.

Γιατί όλα αλλάζουν, όταν κάνουμε την εξής θεμελιώδη διαπίστωση: Η ατομική μας ευτυχία είναι πολλαπλά εξασφαλισμένη μέσω της συλλογικής. Αν δε σας βρίσκει σύμφωνους η παραπάνω σκέψη, θα ήθελα να ακούσω, στο τέλος αυτής της συζήτησης, τις θέσεις σας. Μέχρι τότε, εξάλλου, έχετε το απαιτούμενο χρονικό περιθώριο, αλλά και το δικαίωμα να την ανασκευάσετε χωρίς, όμως, να ξεχνάτε το θεωρητικό υπόβαθρο πάνω στο οποίο τη στήριξα, ώστε ν' αποφύγετε την παρωχημένη πρακτική των πατεράδων σας να ρίχνουν ενστικτωδώς το ανάθεμα πάνω σε κάθε προσπάθεια δημιουργίας.

Κανείς δε θέλω να γίνει καλύτερος άνθρωπος, υπό το πρίσμα που η Εκκλησία αντιλαμβάνεται την καλύτερηση αυτή. Αν αυτός ήταν ο στόχος, θα είχατε μπροστά σας έναν ιεροκήρυκα αντί για μένα. Αυτό που σας κοινοποιώ σήμερα είναι η αναγκαιότητα που η δική σας λογική βρίσκει συνετή αντί να σας δείξω το δρόμο που οδηγεί στην τελείωση του ανθρώπου. Καμία αλλαγή δε θέλω να κάνετε στις πιο βάρβαρες επιθυμίες σας, αρκεί να νιώσουν οι νευρώνες της λογικής σας ότι καμία ανθρώπινη επιθυμία δεν μπορεί να κορεστεί αληθινά, όταν βρίσκεται συνεχώς σε απειλή. Σήμερα έχω τη δύναμη να την ικανοποιήσω εις βάρος κάποιου, αύριο όμως θα υποστώ την επιθυμία του πιο δυνατού.

Αυτή τη διαπίστωση μπορούν να την κάνουν μόνο νοήμονες, και όσοι δεν είναι σε θέση να κατανοήσουν την αξία της, ας φύγουν καλύτερα. Οι υπόλοιποι θα υπομείνουν τις διαπιστώσεις μου σαν ένα απόστημα που διανοίγεται με νυστέρι στα χέρια καλού γιατρού· και απαλλαγμένοι από τον πόνο που προκαλεί ο αιώνια ανικανοποίητος εγωισμός, θα παρακολουθήσουν το πύον να ξεκουμπίζεται από τα σωθικά, με τέτοια απόλαυση που δεν έχουν ξανανιώσει.

ΥΠΟΘΕΣΗ 7η

Λέγεται συχνά –και μάλιστα, το άκουσα πρόσφατα σε μια κατ’ ιδίαν συζήτηση– ότι η αλήθεια είναι πολυδιάστατη. Κάποιος ισχυρίστηκε, δηλαδή, ότι μπορούν να ισχύουν την αυτή στιγμή δύο αντίρροπες απόψεις χωρίς να αντικρούει η μια την άλλη. Για παράδειγμα, «αυτός ο δρόμος είναι ο πιο σύντομος», να υποστηρίζει η μια πλευρά, ενώ η άλλη να υπερασπίζει την αντίθετη διαδρομή ως τη λιγότερο κουραστική. Αυτή, ωστόσο, η ανούσια διαφωνία είναι δυνατό να ανακύπτει και σε ζητήματα αισθητικής, αλλά και σε επιστημονικά ζητήματα. Ο Ντεκάρτ έλεγε χαρακτηριστικά ότι δεν υπάρχει θέμα, πάνω στο οποίο οι άνθρωποι δεν έχουν διαφωνήσει – ή τουλάχιστον, κάπως έτσι ήταν διατυπωμένος ο ισχυρισμός του!

Μέσα σε αυτόν το χώρο, που τώρα βρισκόμαστε, συμβαίνει ακριβώς το ίδιο. Μην αυταπατάστε, επομένως, ότι θα αποτελέσουμε την εξαίρεση στον κανόνα. Αυτή όμως την πολυδιάστατη αλήθεια έρχεται να την αντικρούσει ο σκεπτικισμός, ο οποίος δεν αποδέχεται καμία μοναδική αλήθεια, αλλά αντίθετα επιμένει στη διαρκή αναζήτησή της. Σίγουρα είναι προτιμότερη για το λογικό νου η κατάσταση της αναζήτησης. Από το να ισχυριστούμε ότι αυτός ο πίνακας ζωγραφικής αξίζει περισσότερο από τον άλλο, είναι προτιμότερο να αναγνωρίζουμε ότι και οι δύο έχουν κάποια αξία, την οποία όμως οφείλουμε να ψάξουμε. Άλλωστε, όταν τρέφουμε

την ψευδαίσθηση ή και την πίστη ακόμα ότι η άποψή μας είναι η πιο λογική, τότε βρισκόμαστε στη δύσκολη θέση να πρέπει να αντικρούσουμε την αντίθετη ως αυτή με τις περισσότερες αδυναμίες. Η δυσκολία βέβαια δεν αφορά τα επιχειρήματα που ίσως εύκολα φέρουμε στην επιφάνεια του διαλόγου, αλλά το γεγονός ότι η ατομική του καθένα μας αδιαλλαξία γίνεται στο τέλος η αιτία, ώστε, μέσα στη δίνη των εκατέρωθεν ισχυρισμών, ακόμα και αυτό που φαντάζει ως η αληθινή τάξη των πραγμάτων, να καταρρέει υπό το βάρος της διαφωνίας που προβάλλει ακόμα και ο πιο ανόητος.

Τότε –και πολλές φορές θα έχετε βρεθεί σε αυτή τη θέση– δημιουργείται ένα κενό στον υποτιθέμενο διάλογο, που γίνεται αντιληπτό ακόμα και από τον πιο μαλθακό νου από εσάς, προκαλώντας ανείπωτη δυσφορία. Αυτό που στα συμπόσια, όταν υπάρχει σιγή, το αποκαλούν το άγχος της σιωπής, επαναλαμβάνεται ακριβώς με τα ίδια συμπτώματα όταν ο διάλογος πέφτει στο κενό. Και συνήθως έτσι γίνεται! Τότε η λύση δίνεται όχι πλέον από τη λογική, αλλά από τη δύναμη. Τοποθετούμε πάνω από μας άρχοντες, στρατηγούς, βασιλιάδες ή δικαστές, οι οποίοι έχουν εξουσιοδοτηθεί για να καλύπτουν το κενό της λογικής ανάμεσα σε ανθρώπους, λαούς ή καταστάσεις, που έχουν εγκλωβιστεί στις ασάφειες και στην αμηχανία για τη λήψη μιας απόφασης. Αυτή η δύναμη αναλαμβάνει το χρέος της ανικανότητάς μας να δούμε υπό κοινή και λογική οπτική τα θέματα και αποφασίζει χωρίς να λαμβάνει υπόψη της τη γνώμη μας.

Ίσως στο βάθος να υπάρχει μια υποτυπώδους μορφής γνώση αυτής της ανικανότητάς μας και γι' αυτό να προκαλούμε συνειδητά όλα τα αδιέξοδα στα οποία μας

οδηγεί η ισχυρογνωμοσύνη. Τότε εμφανίζεται αυτή η ανώτερη δύναμη, για να δώσει τη λύση σε όλες τις αντιδικίες και τις διαμάχες. Απαλασσόμαστε έτσι από το δυσβάσταχτο χρέος να αποφασίσουμε για κάτι που δεν είμαστε σε θέση να αντιληφθούμε ότι στα πλαίσια μιας μακροπρόθεσμης προοπτικής θα μας ωφελήσει, για τον απλούστατο λόγο ότι το καθήκον αυτό δεν είναι ούτε εύκολο στην πραγμάτωσή του, αλλά ούτε διαθέτουμε όλα εκείνα τα στοιχεία στο χαρακτήρα μας, που θα πείσουν και τον πιο καχύποπτο ότι σκεφτόμαστε ορθά. Από την άλλη, πετάμε στο λάκκο με τους λέοντες αυτούς που είναι σε θέση να δώσουν τη λύση στην αναποφασιστικότητα που εμείς οι ίδιοι επιλέξαμε ως μορφή δράσης –ακόμα κι αν δε θέλουμε να το παραδεχτούμε δημόσια– και προς χάριν του θεάματος περιμένουμε να τους κατασπαράξει ο χρόνος που δε θα δικαιώσει τις επιλογές τους, αποδεικνύοντας με τη χαρά που αντλούμε από την αποτυχία τους τη μικρότητά μας, ενώ ταυτόχρονα περηφανευόμαστε για τη διορατικότητα που είχαμε να μην αποφασίζουμε τίποτα!

Η εισαγωγή της πλειοψηφίας στη δημοκρατία ήρθε να αντικαταστήσει τα προβλήματα που δημιουργούσαν στη διοίκηση των ανθρώπινων πραγμάτων όλα τα προηγούμενα συστήματα – που δε χρειάζεται να αναφέρω ποια προϋπήρξαν στην Ιστορία, από τους πρωτογόνους ως σήμερα. Θα πρέπει, όμως, να σκεφτούμε σοβαρά ότι αυτή ακριβώς η πλειοψηφία δεν έδωσε τη δύναμη στη δημοκρατία να γίνει πιο δίκαιη, αλλά την έκανε μόνο πιο κυριαρχική. Είναι μια αλήθεια που διαρκώς διαφεύγει από τον κοντόφθαλμο ορίζοντά σας, με αποτέλεσμα να θεωρείτε αφελέστατα ότι οι πιο πολλοί διαθέτουν περισσότερα φώτα από έναν. Οι πολλοί, λοιπόν, αντί

να διαπιστώνουν με λύπη τους ότι οι κοινωνίες διόλου δεν έμαθαν να χρησιμοποιούν τα λογικά τους ένστικτα για να ευημερούν όλοι, αντίθετα, επιφόρτισαν, κατά τη διάρκεια ανάπτυξης και εξέλιξης της δημοκρατίας, με καθήκοντα και εξουσίες εκείνους τους φορείς που όχι μόνο δεν ήταν σε θέση να εξασφαλίσουν τα ιδεώδη και τις αρχές, που με τόσο θόρυβο διακήρυξαν, αλλά θέλησαν κιόλας να υποκαταστήσουν με υποκριτικό τρόπο την τυραννία της απόφασης του Ένός με τη σαφώς χειρότερη τυραννία της απόφασης των Πολλών. Αυτή, λοιπόν, η πολύπαθη πλειοψηφία δεν μπορεί σήμερα να διακρίνει καμιά αλήθεια χωρίς να βάλλεται η νοημοσύνη και της πιο απλοϊκής σκέψης.

Είμαστε σε εκείνο το σημείο απ' όπου ξεκινήσαμε, όταν θέλαμε να απαλλαγούμε από την ανικανότητα ή ακόμα και την ικανότητα να αποφασίζει ένας βασιλιάς, μονάρχης ή αριστοκράτης. Δε θα πω κουβέντα για τα δικαιώματα της μειοψηφίας, όχι γιατί είναι καταδικασμένα από τη φύση του λιγοστού αριθμού της, αλλά γιατί η πλειοψηφία αδυνατεί και αυτή να συμφωνήσει με την ίδια τη φύση της δύναμής της, πόσω μάλλον να προστατεύσει τη μειοψηφία. Δε θα ήταν ποτέ δυνατή, ακόμα και στις πιο ορθές αποφάσεις, η εξίσωση της νοημοσύνης ακόμα και αυτών που ψήφισαν το ίδιο πράγμα. Το κίνητρο του καθενός από αυτούς που συμφωνούν εδράζεται σε διαφορετικούς λόγους και η ουσία της αποτυχίας όλων των συστημάτων βρίσκεται σε αυτό ακριβώς το σημείο. Μέσα στον αιώνιο χρόνο καταρρέει και η μεγαλύτερη δύναμη, η αδιαφιλονίκητη πλειοψηφία, που στηριζόταν στα πιο φωτεινά και πλειοψηφικά, αν μου επιτρέπεται να πω, πνεύματα.

Η λύση δε φαίνεται να δίνεται ούτε μέσα από την

αυθάδη διαφωνία που ανοήτως εκφράζετε ούτε όμως από την πλειοψηφούσα δύναμη που επιβάλλεται σαν μια αριθμητική αυθεντία, της οποίας την αλήθεια εγγυώνται τα μαθηματικά αντί της δικαιοσύνης. Άλλης τάξεως αλήθεια τα μαθηματικά, άλλης το δίκαιο.

ΥΠΟΘΕΣΗ 8η

Θα έχετε παρατηρήσει μέχρι τώρα ότι ο λόγος μου δεν απευθύνεται σε ανόητους, αν και γνωρίζω ότι κάποιοι από εσάς δεν προχωρούν πέρα από το επίπεδο του κρετινού, που τον έντυσαν με κάποιο ευτελές ένδυμα εξουσίας, μόνο και μόνο για να μην αντιλαμβάνεται το ρακένδυτο της νοημοσύνης του. Δεν έχω σκοπό να αλλάξω τη ροή των σκέψεών μου, επειδή ορισμένοι αδυνατούν να κάνουν αφαιρετικούς συλλογισμούς – πράγμα που θεωρώ απαραίτητο για το αξίωμά και την αποστολή που σας ανατέθηκε. Με γνώμονα, όμως, το όφελος που προκύπτει από μια έντιμη συνδιαλλαγή, θα δώσω ό,τι μου αναλογεί σ' αυτή, χωρίς να κρατήσω τίποτα για τον εαυτό μου. Ξέρω, άλλωστε, πολύ καλά ότι ακόμα και ο πιο ηλίθιος από τους ηλίθιους καταλαβαίνει την έννοια του οφέλους, αφού είναι κάτι που ενστικτωδώς επιζητά σε μια ειρηνική κοινωνία και, όταν του δίνεται με τη μορφή μιας χειροπιαστής ύλης, τότε μπορεί να αντιληφθεί την αξία του.

Όμως, δε βρίσκομαι μπροστά σας, για να σας δημιουργήσω προσδοκίες πλούτου ή να σας τάξω την επίλυση προβλημάτων που δε λύνονται εξαιτίας της φύσης των ερωτημάτων που τα γεννούν και της ελπίδας μας για μια ουτοπία. Ας πούμε το εξής απλό και μετά συνεχίζω με τους λόγους που με έφεραν εδώ. Αν λοιπόν ένας από εσάς θέσει την ερώτηση «πώς μπορούμε να μειώσουμε την κοινωνική αδικία ώστε να μειωθούν οι ανισότητες και να υπάρξει μια ισόρροπη κατάσταση

ανάμεσα στα μέλη της κοινωνίας, που θα ευημερούν χωρίς φόβο για το μέλλον, και από την άλλη, να μην ισοπεδώνουμε την επιθυμία της προσωπικότητας να ξεχωρίσει, αποφεύγοντας ταυτόχρονα τον κίνδυνο να γίνει αυτή τύραννος του συνόλου και προάγοντάς την σε οδηγό του», βρίσκεται φανερά σε μια πλάνη. Αυτή η ιδεατή συνθήκη, εκτός του ότι καμία δύναμη που υπήρξε μέχρι σήμερα δεν μπόρεσε να την εγγυηθεί, φαίνεται να μη λαμβάνει υπόψη της την εν γένει δυσκολία του να προβλέπουμε ορθά. Για παράδειγμα, πώς μπορούμε να καθορίζουμε τις ακριβείς καθημερινές υλικές ανάγκες για τροφή, πώς μπορούμε να ξέρουμε επακριβώς τις ποσότητες που παράγουμε, ποιος είναι αυτός που αναλαμβάνει το χρέος της διανομής με δικαιοσύνη, πώς θα αντιμετωπίσουμε αυτούς που αδυνατούν νοητικά και σωματικά (αναπήρους, γέροντες, παιδιά, ακόμα και τους τεμπέληδες, τους άστεγους, τους επαίτες), ώστε να εξασφαλίζεται και για αυτούς μια σχετική ασφάλεια χωρίς να απομυζούν τους καρπούς της προσπάθειας των υποτιθέμενων ισχυρών, όπως εσείς που είστε τόσο φουσκωμένοι από περηφάνια, γιατί θεωρείτε ως αντιπρόσωποί τους, αντί να σκύβετε το κεφάλι από την έλλειψη αισχύνης;

Το έργο δεν είναι απλό, ειδικά όταν υπάρχουν παράμετροι που δεν είναι εύκολο να υπολογιστούν χωρίς να αδικήσουν. Αν κάποιος από εσάς θεωρεί ότι μπορεί να απαντήσει σε όλες τις δυσκολίες διαχείρισης των κοινών, θα ήθελα να σηκώσει το χέρι με αυθάδεια και να μου πει με ακρίβεια πώς και πόσο θα ανταμείψουμε την ευφυΐα, πόση και ποια ποινή αναλογεί στους αδιάφορους και τους άπληστους, ποιοι θα επιβραβεύουν και ποιοι θα τιμωρούν, με ποια κριτήρια οι δημόσιες δαπά-

νες θα πηγαίνουν εκεί και όχι εδώ, πώς θα γίνει ο πολίτης άξιος να συμμετέχει και όχι να υπακούει, ποιος θα αποφασίζει με γνώμονα το σύνολο και όχι τη μικροψυχία του, πώς θα διακρίνουμε μια σοβαρή ιδέα από τη μίζερη, πώς θα γίνουν τα πράγματα καλύτερα, όταν οι συνεργάτες μας βγαίνουν από τα σπλάχνα μας, πώς θα παρακάμψουμε την ιδιοτέλεια, όταν χαιρόμαστε με την αποτυχία του άλλου, ποιος είναι ικανός να διαχειριστεί το δημόσιο ταμείο, όταν δε φύτεψε ένα δέντρο, για να δει αν είναι εύκολο να πείσεις τους ανθρώπους για μια πράξη που δε φέρνει πίσω τίποτα εκτός από αισθητική, πώς θα απαλλαγεί ο όχλος από τα πάθη του και τη συνήθεια. Όποιος μπορεί να δώσει απάντηση και να εγγυηθεί με τη ζωή του ότι όλα θα γίνουν χωρίς κανέναν να παρεκκλίνει των επιδιώξεών του, χωρίς να συναντήσει έστω και μια αντίρρηση από αυτούς που πιθανόν να αδικήσει για το κοινό καλό, τότε ή σοφός θα είναι και θα εμπνέει με το όραμά του ακόμα και τους πιο καχύποπτους ή θα έχει άγνοια κινδύνου και θα παίζει το κεφάλι του κορόνα-γράμματα.

Όμως, δεν είμαι εδώ για να ανακαλύψω ένα σοφό ή έναν ανόητο. Βρίσκομαι απέναντι στην κριτική –στην καλύτερη των περιπτώσεων–, αλλά κυρίως απέναντι στη δυσφορία σας να κάνετε συνείδησή σας τις ελλείψεις και τις ανικανότητές σας χωρίς να φέρετε αντίρρηση! Σας ζητώ, λοιπόν, να κάνετε πράξη ό,τι δε μάθατε μόνοι σας. Και πιο δύσκολο πράγμα από ένα μαθητή δε βρίσκω! Ίσως η δική μου αυθάδεια να σας θυμίζει τη δική σας, αλλά δεν επιδιώκω να αναδείξω τον εαυτό μου πιο πάνω από εσάς, με προσβολές και υποτιμητικούς λόγους, γιατί απλώς έχω ανάγκη να φανώ άξιος στα μάτια σας ή να σας κάνω να με φοβηθείτε.

Αυτό το προνόμιο είναι δικό σας και δεν έχω σκοπό να πάρω μέρος στις αψιμαχίες σας, που μου θυμίζουν πιο πολύ κοκορομαχίες και φτερουγίσματα ανάπηρων πτηνών στην εναγώνια προσπάθειά τους να υπερβούν την «ελαφρότητα» τους λόγω των κοντών φτερών τους. Έτσι και εσείς, διά των πεταρισμάτων της οχλαγωγίας σας, θέλετε να ακουστείτε και να γίνετε άξιοι προσοχής, ενώ το μικρό άνοιγμα των φτερών σας δεν ξεπερνά το χαμερπές ύψος των φιλοδοξιών σας· και αυτό γιατί η «βαρύτητα» της φύσης σας σας υπενθυμίζει την ανικανότητα και σας καθιστά διά παντός όρνιας αντί για γεράκια που ονειρεύεστε ότι είστε! Έρχομαι, λοιπόν, σαν πατέρας να σταματήσω τους καβγάδες και να οριοθετήσω το χώρο που θα κινείστε, ώστε ούτε να προκαλείται φασαρία και να σηκώνεται κουρνιαχτός χωρίς λόγο, ούτε να κινδυνεύετε από τον καθένα που χρήσατε αρχηγό στο κοτέτσι, να σας πάρει το κεφάλι όταν τον ξεκουφαίνετε με τα κακαρίσματα, το οποίο κεφάλι φρονώ ότι κρύβει ακόμα δείγματα νοημοσύνης!

ΥΠΟΘΕΣΗ 9η

Όπως σας κοιτάω στα μάτια, έτσι έχω και το θάρρος να σας μιλήσω για ό,τι δεν είστε σε θέση να ακούσετε. Εύκολο πράγμα δεν είναι να παραδέχεται κάποιος την πραγματικότητα, ειδικά όταν αυτή καλείται να μετατρέψει την υποταγή στις υποθέσεις του εαυτού σε δημιουργία που επικαρπώνονται όλοι. Πολλές φορές, τα φώτα που φέρνει η καινοτομία και μετατρέπουν την απλοϊκή ζωή σε πολιτισμό δεν μπορούν να φανερωθούν από την πρώτη στιγμή σε όλους.

Ο λόγος αυτής της τυφλότητας είναι κάποιου είδους εγγενής αδυναμία που φέρουμε, να αδυνατούμε να φανταστούμε, όταν δεν έχουμε άμεση όραση. Σκεφτείτε, για παράδειγμα, ένα κομμάτι πέτρας που, αφημένο στο χρόνο και εκτεθειμένο στον καιρό, στέκεται χωρίς κανένα νόημα σε μιαν άκρη, μέχρι να βρεθεί χέρι που η περισσή του αγάπη θα το μετατρέψει σε κυκλαδίτικο ειδώλιο. Τότε, η μέχρι πριν απαξία του παίρνει μια μορφή χάρη στη φαντασία ενός δημιουργού που κατάφερε να το κάνει σημαντικό στα μάτια που μέχρι πριν αδιαφορούσαν. Αν ο ίδιος δημιουργός προσπαθούσε να σας πείσει για την αξία μιας συνηθισμένης πέτρας και ότι θα ήθελε τη συμπαράστασή σας για την αξιοποίησή της –να του δοθούν εργαστήριο, υποδομές που είναι απαραίτητες, υλική και ηθική ώθηση–, λίγοι από εσάς θα είχατε τη διάθεση να κατανοήσετε ότι ο δημιουργός προσπαθεί να σας κινητοποιήσει – επί του προκειμέ-

νου, να μετουσιώσετε με την υποφώσκουσα και δημιουργική φαντασία σας την ανεπεξέργαστη πέτρα σε ένα ειδώλιο, αν ήσαστε πολίτες της αρχαίας Κέρου. Επομένως, η έννοια της τέχνης θα ήταν ξένη σε εμάς και ο μόνος λόγος για να μας επισκεφτεί κάποιος θα ήταν για να αναζητήσει τους λόγους των αποτρόπαιων πράξεων που θα ήμαστε συνηθισμένοι να κάνουμε, όπως έκαναν οι εντελώς πρωτόγονοι πατέρες μας, στους οποίους όλα τα θηριώδη ένστικτα της επιθετικότητας έδιναν τα νοήματα σε μια ζωή που δεν μπορούσε να υπερβεί τον εαυτό και την ικανοποίησή τους!

Όμως, αυτά είναι ήδη γνωστά και δεν απευθύνομαι σε τέτοιους ανθρώπους, έστω κι αν ανάμεσά σας η φλόγα αυτού του πρωτόγονου δεν έχει σβήσει ακόμα, ειδικά όταν κάποιος δε σέβεται τη συνήθειά σας να αδρανεύετε και να απολαμβάνετε την ασήμαντη ιδιωτικότητά σας αντί να προνοείτε –όπως η ανθρώπινη φύση μάς επιβάλλει– για ανάγκες που, ενώ μέχρι σήμερα δεν έχουμε λόγο να ικανοποιούμε, εντούτοις θα προκύψουν στο μέλλον. Αλλά τότε θα απουσιάζει ο χρόνος! Δε ζητάω να γίνετε προφήτες και καλοί άνθρωποι, αλλά να κοιτάξετε το συμφέρον σας. Αυτό, λοιπόν, το συμφέρον σας επιβάλλει με πρόνοια να σκεφτείτε και να μπει η φαντασία σας στη διαδικασία της δημιουργίας ιδεών, διά της υλοποίησής των οποίων θα εξυπηρετηθείτε καλύτερα. Αν δεν μπορείτε να παράγετε ιδέες, δε θα σας κατακρίνει κανείς. Αν όμως απαξιώνετε τις ιδέες άλλων, θα είστε αξιομίσητοι, τουλάχιστον από εμένα! Πρέπει να σκεφτείτε πολύ σοβαρά, πριν αδιαφορήσετε πλήρως για μια ιδέα και πριν δημιουργήσετε προβλήματα για να αναστείλετε την εξέλιξή της.

Αντί, λοιπόν, να αναζητάτε συνεχώς τους λόγους

που δε βλέπετε την ιδέα λογική και εφαρμόσιμη, θα πρέπει να κάνετε το ακριβώς αντίθετο: να δημιουργήσετε μια δικιά σας, που θα υπερβαίνει την προηγούμενη σε αξία και μέγεθος. Μέσα σε αυτή την ψυχική διάθεση θα αντιπαλεύουν οι ιδέες αντί για τις προσωπικότητες, με αποτέλεσμα να εμφανιστεί εντελώς φυσιολογικά η δυναμική της καθεμιάς από αυτές, χωρίς να χρειάζεται η προστασία από τα αξιώματα που φέρει ο καθένας από εσάς. Προτιμάτε καλύτερα να επιβληθεί η άποψη του Επώνυμου Άρχοντα αντί να κατισχύσει η ιδέα του, αφού συγκριθεί με άλλες και διαπιστώσουμε ότι τελικά αξίζει ή όχι; Μέσα σε μια τέτοια κίνηση ιδεών, αυτές θα αρχίζουν να σχηματοποιούνται, να αποκτούν καθολικό νόημα, να γίνονται εφαρμόσιμες, να ξεπερνιούνται πιθανά προβλήματα, να υλοποιούνται.

Η πρόθεσή μου δεν είναι να ευτελίσω την αδυναμία σας να παράγετε ιδέες, αλλά να ενισχύσω την πεποίθησή μου ότι μια καλή ιδέα μπορεί να ισχυροποιείται τόσο, όσο μόνος μου είναι αδύνατο να το κάνω. Αν κάποιος από εσάς υποβάλει μια τέτοια πρόταση, αφού τη δεχτούμε με καλή προαίρεση, θα του υποβάλουμε τις αντιπροτάσεις μας, και απαλλαγμένοι από τη ζήλεια ότι ο διπλανός είχε μια τέτοια ιδέα, εμείς μόνο θα την κρίνουμε και θα είμαστε σε θέση να την αναδείξουμε. Τότε η ιδέα γίνεται μόνο μια αφορμή για να εξασκήσουμε όλες μας τις εξουσίες με κριτήριό μας να υπηρετήσουμε αυτό στο οποίο έχουμε ταχθεί, το Κοινό των Θεσσαλών. Σε εκείνο ακριβώς το σημείο, η ιδέα παύει να είναι κτήμα αυτού που τη γέννησε και καρποφορεί στο γόνιμο έδαφος που έχουμε καλλιεργήσει όλοι εμείς.

Σκεφτείτε την ιδέα σαν το νερό που πέφτει από κουρασμένο ώμο σε ένα ξερό σημείο. Την άνοιξη θα αρχί-

σουν να φυτρώνουν διάφορα είδη από χορτάρια και ίσως ο βλαστός ενός περήφανου δέντρου να κεντρίσει το μέχρι πριν ξερό χώμα. Αν η ιδέα διαποτίζει όλη αυτή την περιοχή σαν το νερό, χωρίς να ληφθεί μέριμνα για την περιποίηση και το καθάρισμα από τα ζιζάνια, τότε αυτό το δέντρο, που στη σκιά του θα καθίσουμε όλοι μαζί το καλοκαίρι, δε θα μεγαλώσει και το πύρινο φως θα μας τιμωρήσει για την απεισκευσία. Πρέπει πρώτα να καθαρίσουμε ό,τι βλαβερό υπάρχει, για να υψωθεί και να γιγαντωθεί αυτό που φύτρωσε σε τόσο δύσκολο μέρος· και αφού δεν μπορούμε να φέρουμε το νερό, είμαστε επιφορτισμένοι να κόψουμε ό,τι μας εμποδίζει να χαρούμε τη σκιά του καλοκαιριού.

Αν στην αναγωγή της ιδέας με το νερό αναρωτηθούμε τι οφείλουμε να κάνουμε, θα σας απαντούσα ακριβώς: Ο κουβαλητής του νερού είναι ο φορέας μιας ιδέας, για τον οποίο εμείς δεν είμαστε σε θέση να καταλάβουμε ότι σκέφτεται τον καυτό ήλιο και θέλει να μας βοηθήσει, ενώ δεν του το ζητήσαμε! Όταν μιλάμε για γόνιμες ιδέες, θα πρέπει να φέρνουμε στο νου μας το νερό, την αιώνια εξάρτησή μας από αυτό και την αγάπη που του έχουμε. Το ίδιο συμβαίνει και με τις ιδέες, με τη διαφορά ότι δεν μπορούν όλοι να δημιουργήσουν. Σε αυτή την περίπτωση, όμως, όλοι μπορούν να τις απολαύσουν και να τις απαλλάξουν στην πορεία του χρόνου από το δημιουργό. Άραγε, ποιος ξέρει το δημιουργό του ειδωλίου της Κέρου; Εγώ όμως ξέρω: Είναι η επιθυμία της ανθρωπότητας να απαλλαγεί από τη δυσοίωνα μοίρα της. Όποιος διαφωνεί, να απαντήσει με τη μοχθηρία του πρωτόγονου παρελθόντος. Αν συμφωνεί, να πέσουν όλες οι ιδέες στο τραπέζι.

ΥΠΟΘΕΣΗ 10η

Αν και φαίνεστε κουρασμένοι από το λόγο μου –έτσι που σας βλέπω συνοφρυωμένους και σκεπτικούς να κάθεστε μπροστά μου–, με τη λίγη ευθυκρισία που νομίζω ότι μου απέμεινε, διακρίνω ότι με ακούτε ακόμα με προσοχή· όσο εξακολουθεί αυτό, τόσο πιο πολύ αναθαρρώ και παίρνω κουράγιο για να πω τους δύσκολους συλλογισμούς μου. Ό,τι έμεινε σιωπηλό στα μέρη του κόσμου που γυρνούσα και σας σκεφτόμουν, τώρα το ξεφωνίζω με την πιο μεγάλη αυθάδεια, γιατί αυτό μού έδωσαν δικαίωμα τα λογικά μου να κάνω. Μπορεί να νομίζετε ότι με κατέβαλε μεγάλη μανία και παραλογίζομαι σαν τα ανθρωποφάγα άλογα του Διομήδη. Αλλά ούτε μια σκέψη σας δεν αληθεύει για μένα και κρατήστε το λάθος σας αυτό σαν τη μοναδική επιλογή σας! Μην ψάχνετε ιδιοτελείς αιτίες και ανίερα κίνητρα και μη συγκρίνετε τον εαυτό σας με τους λόγους μου. Στην απλοϊκή ερώτηση «γιατί μας λες όλα αυτά και με θράσος μας προσβάλλεις;», θα έπρεπε να απαντήσω πρωτίστως στο εξής: Γιατί, άραγε, να σκέφτομαι;

Αν τολμήσει κάποιος από εδώ μέσα να δώσει έστω μια σοβαρή απάντηση, τότε με την ευσέβεια του πιστού και την υποταγή του δούλου θα αναχωρούσα με το κεφάλι σκυμμένο, αφού θα είχα πάρει ένα μάθημα αυτογνωσίας. Φυσικά, μη βιαστεί κάποιος να μου πει ότι σκέφτεται από φυσικού του, γιατί και το μίσος από φυσικού έρχεται να μας κατακλύσει, όταν τολμήσουν να

μας ξεπεράσουν, να μας αδικήσουν, να μας εκμεταλλευτούν ή να μη μας υπολογίσουν.

Δε θεωρώ τη σκέψη ως κάτι που είναι σε θέση να κινητοποιήσουν όλα τα μυαλά, αφού τη χρησιμοποιούν απλώς για να κάνουν πράξη το συμφέρον τους. Μια τέτοια σκέψη, όμως, δεν είναι έλλογη, αλλά στρέφεται εναντίον όλου του πολιτισμού. Οι αληθινές κατακτήσεις του ανθρώπινου πνεύματος στηρίχτηκαν πάνω στην άρνηση της φυσικής μας προδιάθεσης που στρέφεται αποκλειστικά προς τα έσω. Και όταν με ρωτούν το γιατί, τότε, με την έπαρση του ανθρώπου που γνώρισε την ίδια του την κακία, απαντάω: Γιατί έτσι έγινα πολιτισμένος. Αν ήθελα να τιμωρήσω με ανικανότητα τον Ηρακλή και να μην εξαγιστεί ποτέ για το φόνο της γυναίκας και των παιδιών του, σαν άλλος Ευρυσθέας, θα του ανέθετα το δέκατο τρίτο άθλο: να εξανθρωπίσει τον άνθρωπο!

Με τη λιγοστή μου νοημοσύνη, ο Ερυμάνθιος κάπρος, η ζώνη της Ιππολύτης ή το ελάφι της Κερύνειας θα του φαίνονταν παιχνιδάκι! Γιατί όμως δε θα τα κατάφερνε; Γιατί αυτός ο άνθρωπος, που με τόση έπαρση περηφανεύεται για τον εαυτό του, σπάνια κάνει το ίδιο για τον όμοιό του· αυτός ο άνθρωπος που τόση αγάπη δίνει στα παιδιά του, σπάνια νοιάζεται για τα ξένα· αυτός που τόσο περιποιείται την περιουσία του, ποτέ δεν κόπτεται για τις απόμακρες κοιλάδες και ακτές· αυτός που λογαριάζει και την τελευταία λεπτομέρεια στη συναλλαγή του, είναι τόσο σπάταλος στα του οίκου του· αυτός που τον κόσμο κατακεραυνώνει για την αθλιότητα, τόσο υμνεί τον εαυτό του για τα κατορθώματά του· αυτός που δε συγχωρεί την κλοπή του λωποδύτη, αθώνει το έγκλημα του αγαπημένου· αυτός που προσκυνάει στο φόβο, συντρίβει μόλις δύναμη του δο-

θεί· αυτός που μόνος του όταν μένει μοιάζει ανυπεράσπιστος και αξιολύπητος, όταν βρεθεί στην Εκκλησία του Δήμου οχλαγωγεί σαν κτήγος· αυτός που τόσο επίμονα και καθαρά βλέπει τα λάθη στους άλλους, ποτέ δε διακρίνει τα δοκάρια που κάρφωσε στα μάτια του η ανέκφραστη δολιότητα των σκέψεών του. Ας μας πει ή, ακόμα καλύτερα, ας μας γράψει τις σκέψεις του, και θα τον δεχτώ σαν αδερφό που δε γνώρισα. Αν όμως δεν μπορεί, ας μείνει σιωπηλός ακούγοντας τις βροντές των αρχαίων θεών να πέφτουν καταπάνω του, μήπως και χάρη στη θεία σύνεση σταματήσουν οι σκέψεις του να ονειροβατούν από τα ψεύδη και την ανικανότητα.

Γι' αυτόν το λόγο, ήρωα Ηρακλή, σε προκαλώ: Κάνε, αν μπορείς, τον τελευταίο άθλο σου πραγματικότητα και, απαλλαγμένος από την τραγωδία που κουβαλάς, δώσε πίσω στις κοινωνίες τον εξανθρωπισμένο από τα πάθη του εαυτού του Άνθρωπο· και αιώνια θα σου στήνουμε αγάλματα και ιερά θα υψώνουμε στις πολιτείες για το τόσο καλό που μας έκανες. Αν όμως σκούρα τα βρεις, ανάθεσε στη λογική το χρέος να παραβούμε τη φύση μας και ξεπερνώντας τους εαυτούς μας πιο καλοί από άνθρωποι να γίνουμε. Γιατί τι άλλο είναι ο άνθρωπος εκτός από ένα κτήγος με λογική; Σαν τέτοιο κτήγος να μας δεις και να αφήσεις τη λογική του να κάνει τη δουλειά σου, αφού και τα δικά σου βάσανα αβάσταχτα είναι...

ΥΠΟΘΕΣΗ 11η

Αν κάποιος από σας είχε καταπατήσει μερικά μέτρα από μια περιουσία που δεν ήταν δική του, αλλά παράλληλα η πόλη δεν είχε ποτέ διεκδικήσει, τότε, για έναν ενστικτώδη λόγο που δεν αφήνει χώρο στη λογική, θα θεωρούσε ότι τον αδικούν τώρα που του ζητούν πίσω αυτή την έκταση. Φαίνεται ότι ο χρόνος που μεσολάβησε κάνοντας χρήση αυτής της γης τού δημιούργησε μια υποσυνείδητη ιδιοκτησία και, παρακάμπτοντας νόμους και αρχές, θέλησε να οικειοποιηθεί κάτι ξένο. Το κοινό καλό που θα μπορούσε να προκύψει από τη χρήση αυτού του κομματιού γης, που έγινε βορά στο πάθος του «ανήκειν», δεν τον νοιάζει πλέον, αφού η συνήθεια να κάνει κατάχρηση μετατράπηκε σε δικαίωμα! Και αυτός είναι ο πραγματικός αντίπαλος απέναντι σε ένα έργο που θα αφορούσε όλους. Θα είχαμε να αντιμετωπίσουμε την απόλυτη ατομική ιδιοτέλεια απέναντι στο κοινό συμφέρον. Τι θα οφείλαμε να κάνουμε εμείς που μας κατέχει η αληθινή δικαιοσύνη έναντι του οράματος που λείπει από αυτόν; Ή θα κάναμε χρήση της δύναμης που μας εξουσιοδοτεί να αποφασίζουμε με γνώμονα το καλό της πόλης ή θα μέναμε στην άκρη διά παντός. Το δίλημμα παύει να υφίσταται μπροστά στη λογική και του πιο ανίδεου.

Όμως, θα ήθελα να προχωρήσουμε λίγο πιο πέρα από την πραγματεύση ενός τέτοιου μικροσυμφέροντος. Το ζητούμενο είναι να διακρίνουμε τους λόγους που

μας κρατάνε δέσμιους του εαυτού μας και αντιπάλους του κοινού καλού. Έχω δώσει ήδη μερικές απαντήσεις για το θέμα και θα ήθελα να προσθέσω μερικές σκέψεις ακόμα.

Αν σε μια κοινωνία η πρόοδος δε συνηθίζεται, αυτή η κοινωνία αγαπά την αδράνεια σαν την Εκκλησία της και αποστρέφεται την καινοτομία σαν μια αίρεση. Τότε η προσπάθεια στρέφεται αποκλειστικά στη διατήρηση των κεκτημένων και η διαμαρτυρία του πνεύματος ενάντια σε αρχές και περιστάσεις, που, κατά τον Μποντιέρ, είναι το ωραίο και το καλό, δεν είναι σε θέση να εκφραστεί και να μεγαλουργήσει. Αυτός, λοιπόν, ο καταχραστής της δημόσιας έκτασης είναι υπέρμαχος των αρχών της παραβατικότητας και της κατάχρησης, και δε θέλει να ανατραπούν, αφού έμαθε να τις καρπώνεται. Η παρακινδυνευμένη μου αναγωγή σε δημόσια πράγματα του ωραίου στην τέχνη αφορά και την έννοια του κακού. Εννοώ ως κακό αυτό που η ηθική μας καταδικάζει και δε μας επιτρέπει να το κάνουμε. Αν, όμως, το πνεύμα μας επιτελέσει κάτι κακό, τότε αυτή η διαμαρτυρία γίνεται φορέας ανατροπών και νέων δεδομένων, που μας κάνουν να αναθεωρήσουμε την ηθική μας. Σκεφτείτε ότι ως καλό λογιζόταν η γκιλοτίνα, πιο παλιά ο λιθοβολισμός της μοιχαλίδας, η ανθρωποφαγία!

Αν θέλουμε να δώσουμε στη δημιουργία το έναυσμα να ξεκινήσει, οφείλουμε να σταθούμε –κατά κάποιον τρόπο– μάρτυρες απέναντι στη συνήθεια να λιθοβολούμε ή να στέλνουμε μάγισσες στις γκιλοτίνες και να μετατρέψουμε τους εαυτούς μας από δούλους σε ελεύθερους. Αυτό σηματοδοτεί την εναντίωση στη συνήθεια, στο παραδεδομένο και στις αρχές που τόσο ισχυροποίησε ο χρόνος –που όμως επικάθεται πάνω

τους σαν πρωινή δροσιά και σιγά σιγά τις διαβρώνει σαν το κάποτε στιβαρό σίδηρο— ώστε, απαλλαγμένοι τελικά από τη σκουριά των δεσμών που δε μας αφήνουν να περπατήσουμε, να γίνουμε αυτό που είμαστε προορισμένοι να γίνουμε: ελεύθεροι. «Ελευθερία είναι να συντρίβουμε συνεχώς τις αλυσίδες μας», λέει κάπου ο Μπρετόν, ενώ ο Τοκβίλ θεωρεί ότι «η άσκηση στην υποταγή δημιουργεί σκέψεις και φιλοδοξίες δούλου».

Σας παραθέτω τα λόγια αυτών των ανδρών όχι από αυταρέσκεια και εντελώς κενόδοξη ευρυμάθεια, αλλά ως κίνητρο προκειμένου να κυριαρχήσουν οι ιδέες στη θέση των προσώπων, που, ούτως ή άλλως, έχουν πεθάνει προ πολλού! Ο δρόμος που θέλω να ανοιχτεί είναι αυτός της προσπάθειας. Έτσι ξεχωρίζουν οι άνθρωποι! Το φύλο, η ηλικία, η φυλή, το χρώμα μόνο φραγμαούς βάζουν. Αυτό που κάνει τη διαφορά είναι η επιμονή και το πάθος μας να αφήσουμε ένα αποτύπωμα σε αυτή τη χρονική ακολουθία που μας αναλογεί να ζήσουμε. Η ίδια η προσπάθεια να υπερβούμε ό,τι μας παραδόθηκε χωρίς να του ασκήσουμε κριτική είναι η Δημιουργία που ονειρεύομαι. Ας κρατήσουμε για την ανθρωπότητα ό,τι κερδίσαμε με αγώνες και αίμα, και ας γράψουμε τη σιωπή, ας σημειώσουμε το ανέκφραστο, ας ακινητοποιήσουμε τον ίλιγγο. Το απραγματοποίητο που περιέγραψε τόσο δυνατά ο Ρεμπό δεν είναι εντελώς αδιανόητο αν σκεφτούμε πέρα από την εμπειρία μας. Πάντως, εύκολο δεν είναι.

ΥΠΟΘΕΣΗ 12η

Θέλω να σας πω μια μικρή, φαινομενικά ασήμαντη, αν όχι ανόητη, παιδική ιστορία.

Κάποτε ένα παιδί είχε για παιχνίδι του, μαζί με τους μικρούς του φίλους, να κυνηγάει και να αιχμαλωτίζει πουλιά. Κάποια φορά, έδεσε ένα από αυτά με σπάγκο από το ασθενικό του πόδι, και στη συνέχεια το περιέφερε σαν κατοικίδιο στην αυλή και το επιδείκνυε με την περηφάνια του ασύνετου. Όταν κάποτε βαρέθηκε, όπως πολύ συχνά γίνεται σε αυτή την ηλικία, το άφησε σε μια άκρη δεμένο και έφυγε. Ώρες αργότερα, αναρωτήθηκε σε ποια κατάσταση να βρίσκεται η κατάκτησή του και επέστρεψε για να μάθει. Αντίκρισε όμως μόνο το μικρό σχοινί που ήταν δεμένο σε μια άκρη, μερικά φτερά και το αδύνατο πόδι του! Τα αρχικά έκπληκτα μάτια για το θέαμα που αντίκρισαν διαδέχτηκε ο θυμός για την τύχη του αιχμάλωτου φίλου του. Άρχισε να αναζητά την αιτία για αυτό το θέαμα και, λίγο μετά, η ματιά του έπεσε σε μια γάτα που αμέριμνα περνούσε την ώρα της πάνω σε ένα κλαδί! Όλα πλέον ταίριαζαν. Άρχισε λοιπόν να την κυνηγά με όλη την ταχύτητα που η νεανική ορμή του έδινε, περνώντας μέσα από δέντρα και θάμνους, λουλούδια και κάτι χαλάσματα γκρεμισμένου σπιτιού, ώσπου η γάτα χάθηκε σε μια τρύπα, της οποίας το μέγεθος και το σκοτάδι εμπόδιζαν το παιδί να πάρει την εκδίκησή του. Έβαλε μια πέτρα στην είσοδο της τρύπας και έφυγε.

Τα χρόνια πέρασαν και το παιδί έγινε άντρας. Έφυγε από το σπίτι του, βρήκε το δρόμο του, δημιούργησε. Κάποια φορά γύρισε να δει τους γέροντες γονείς του. Κάθισε μαζί τους στην ίδια αυλή όπου έπαιζε μικρός. Η συζήτηση και η ηρεμία του χρόνου, όπου αισθανόταν εκείνη τη στιγμή, ανέσυραν στο θυμικό του την ιστορία με «το πουλί και τη γάτα». Σηκώθηκε χωρίς να πει κάτι και κατευθύνθηκε προς το σημείο όπου είχε φυλακίσει τη γάτα. Πράγματι, ύστερα από λίγη ώρα, βρέθηκε μπροστά στην πέτρα που μόνος του είχε τοποθετήσει ως τιμωρία για την απώλεια της τσίχλας. Έσκυψε και την τράβηξε προς τα έξω. Πίσω της υπήρχε ο σκελετός της γάτας που αιχμάλωτη και αυτή στα μακάβρια παιχνίδια ενός παιδιού είχε αφήσει τα κόκκαλά της στην απεγνωσμένη της προσπάθεια να ελευθερωθεί. Έσκαψε λίγο το χώμα και έθαψε τα απομεινάρια της, δίπλα από την τρύπα που ήταν ως τότε ο άταφος τάφος της. Γύρισε σε λίγο στο σπίτι του, έχοντας μια θλίψη και μιαν ανακούφιση στο βλέμμα του.

Άραγε, να σας είπα την ιστορία για να αποφύγω την ούτως ή άλλως βαργεστημάρα σας ή κάτι κρύβεται πίσω από αυτή; Ένας καλός μου φίλος μου περιέγραφε τη μουσική ιδιοφυΐα του Μπαχ, που έλεγε ότι «με την ίδια φούγκα που ξεκινάει ένα μουσικό κομμάτι, με την ίδια ο εγκέφαλός μας θέλει ασυνείδητα να τελειώσει. Αν δε συμβεί αυτό, τότε κάτι μέσα μας μένει ανεκπλήρωτο και μας δημιουργεί το αίσθημα της κενότητας και του ανικανοποίητου». Δεν είμαι σίγουρος αν μεταφέρω σωστά τα λόγια του, σίγουρα όμως περιγράφω με ακρίβεια τις σκέψεις του και νομίζω γίνονται απολύτως κατανοητές ακόμα και από εσάς! Αυτή η εγκεφαλική διεργασία του ανεκπλήρωτου, που ο Μπαχ μας δίνει την ευκαιρία να

συλλάβουμε, βρίσκει την εφαρμογή της σε όλα τα επίπεδα της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Ακόμα και η ιστορία που σας διηγήθηκα είναι μια τέτοια ανεκπλήρωτη διεργασία που κάνει τον άνθρωπο να θλίβεται χωρίς να το ξέρει. Αν θεωρήσουμε ότι ο άνθρωπος είναι ένα δυστυχισμένο και ματαιόδοξο πλάσμα από τη φύση του –και όλα συνηγορούν σε κάτι τέτοιο–, αλλά δε γνωρίζει τους λόγους που είναι έτσι, τότε, με βάση αυτά που σας είπα, η τελευταία φούγκα δεν έχει παιχτεί ακόμα.

Όταν λοιπόν θα ψάχνουμε την αιτία της συμφοράς μας, θα πρέπει να θυμόμαστε ότι κάτι ξεχάσαμε! Ακόμα, όταν δε βρίσκουμε αυτή τη μουσική αρχή, λόγω αδυναμίας ή άλλου λόγου, με την οποία θα κλείσει ο κύκλος που κάποτε ανοίξαμε, δε θα πρέπει να απογοητευόμαστε. Σε αυτή την περίπτωση, η ίδια η δημιουργία μπορεί να μας κάνει ελεύθερους! Αυτός θεωρώ ότι είναι και ο προορισμός του ανθρώπου. Σε ένα ακραίο παράδειγμα που θα ενίσχυε την άποψή μου, θα μπορούσα να πω πως ο θάνατος είναι η τελευταία πράξη ελευθερίας που ξεκίνησε από τη γέννησή μας! Όλη αυτή η συζήτηση είναι η συνέχεια της προηγούμενης υπόθεσης στην οποία μιλούσα για την αξία της προσπάθειας. Τώρα όμως, κάνουμε ένα βήμα ακόμα και πάμε πιο μακριά, μιλώντας για την Ελευθερία που οφείλει η προσπάθεια να μας οδηγήσει. Σίγουρα «το πουλί και η γάτα» δεν είναι μια ιστορία ηθικών διδαγμάτων και ενοχικής λογικής. Το ζητούμενό μου είναι η αναζήτηση της ελευθερίας που μόνο η προσπάθεια είναι δυνατό να αποκαλύψει μπροστά στα μάτια μας, και αυτή η προσπάθεια να καθυποτάξει όλους τους ιδιοτελείς αναστολείς που εναντιώνονται στην ίδια την ελευθερία μας.

Έτσι μου φαίνεται ότι μόνο μια Δημιουργία που υπερ-

βαίνει τον προσωπικό κόσμο είναι σε θέση να μας απελευθερώσει από τα δεσμά του προσωπικού μας κόσμου (sic!) αφού μας είναι σχεδόν αδύνατο να ψάχνουμε για την πρώτη μουσική, ενώ δε γνωρίζαμε τους κανόνες που την απομνημονεύουν για να την ανασύρουμε. Απαλλαγμένος από το χρέος της παράλογης αναζήτησης αυτής της πρώτης αρχής, ο κύκλος μπορεί να κλείσει μόνο με την παρουσία της έλλογης Δημιουργίας, που είναι εντέλει υπόθεση των μεγάλων και των πολιτισμένων ανθρώπων.

Διατηρώ μόνο μια επιφύλαξη για την αλήθεια των πραγματευόμενων θεμάτων μου: Ίσως δεν αρκεί μόνο μια ζωή για να αγγίξουμε τη σοφία, αφού ο θάνατος μας φράζει το δρόμο σε κάποιο σημείο της διαδρομής. Αν τα καταφέρουμε να γίνουμε πιο σοφοί, έχει καλώς· αν όχι, θα πούμε ότι προσπαθήσαμε. Απομένει έτσι στις γενιές που θα ακολουθήσουν η υποχρέωση του δικού τους πνεύματος να πλησιάσει πιο κοντά στη σοφία από όσο φτάσαμε εμείς. Αν τα καταφέρουν, ας φουσκώσουν από περηφάνια· αν όχι, ας πουν τουλάχιστον και αυτοί ότι προσπάθησαν.

Όταν δεν μπορούμε να δημιουργήσουμε αληθινά, φτιάχνουμε ηθική, όταν μας είναι αδύνατο να ονειρευτούμε, γινόμαστε ρεαλιστές, όταν δε μας χωράει ο εαυτός μας, γεμίζουμε οράματα, όταν αγαπάμε αληθινά τα όνειρά μας, στερούμαστε τα πάντα.

Νομίζω πλέον πως δεν είμαι σε θέση να συνεχίσω. Γι' αυτό κρατήστε τις πιο πάνω ρήσεις μου, ως την υπερένταση ενός νου που φθίνει και αδυνατεί να παραγάγει καινούργιο λόγο. Το μόνο που μου απομένει τώρα είναι να αποσυρθώ και να περιμένω να κινητοποιηθούν εκείνες οι δημιουργικές σας δυνάμεις που θα σας βοηθήσουν να ξεπεράσετε τον εαυτό σας. Αφού απαλλαγείτε από την ευσέβεια που παραδοσιακά δείχνετε στη συνήθεια, θα ήθελα οι προτροπές μου να σας συγκινήσουν, όπως κλαίτε σε χαρά φίλου σας· γιατί ως τέτοιους σας βλέπω. Όταν φτάσει εκείνη η υπέροχη μέρα που μια ιδέα μου θα γίνει πράξη και όλους θα μας ωφελήσει, εκείνη ακριβώς τη μέρα εύχομαι να ξεχαστεί το όνομά μου και στο όνομα του ανθρώπινου μεγαλείου να πιείτε φαρκαδώνιο οίνο σηκώνοντας τα ποτήρια προς τιμήν του Κοινού των Θεσσαλών.

Το λόγο θα πάρει τώρα κάποιος μακρινός φίλος μου, για να πει και αυτός τα καθέκαστα. Δεν είναι από τα μέρη μας, αλλά μας γνωρίζει. Αφήστε τον να μιλήσει τιμώντας τον με την προσοχή που με ακούσατε και αναλογιστείτε ποιοι είμαστε και τι πρέπει να κάνουμε. Αυτός

ο ανατόμος την ανθρώπινης συμπεριφοράς, των κινήτρων και των διεργασιών που καθορίζουν την πράξη του ανθρώπου εν κοινωνία, θα μας συνοψίσει μερικές απόψεις του πάνω στη φύση και στις ιδιοτροπίες αυτής, που τόσο περηφανευόμαστε ότι έχουμε κατακτήσει με αγώνες προς όφελος της ελευθερίας του ανθρώπου: της ίδιας της δημοκρατίας. Όμως, με γνώμονα την εισβολή της ισότητας ως εγγυήτριας δύναμης της δημοκρατίας, δε θα πρέπει να μας διαφεύγει ότι η ατομική ελευθερία αρχίζει να υποχωρεί από το βάρος της συναγμένης διανοητικής ισότητας που μακαρίζει την ευημερία των πλειόνων ενάντια στην ολοκληρωτική Ανεξαρτησία του ατόμου. Υπό το πρίσμα αυτής της διεισδυτικής ματιάς, θα δώσουμε το λόγο στον ομιλητή που χάρη μάς έκανε σήμερα να σταθεί απέναντί μας, για να καταδείξει κάποιες μεροληψίες και ασάφειες για την αξία του συναθροίζεσθαι.

Αλέξη, μπορείς να μας μιλήσεις...

ΥΠΟΘΕΣΗ 14η¹

Υπάρχουν έθνη στην Ευρώπη, όπου ο κάτοικος θεωρεί τον εαυτό του σαν ένα είδος αποίκου αδιάφορου για τη μοίρα του τόπου που κατοικεί. Γίνονται στη χώρα του οι μεγαλύτερες αλλαγές χωρίς τη συνδρομή του· ούτε καν ξέρει με ακρίβεια τι συνέβη· πιθανολογεί πως κάτι θα έγινε, κάτι έχει ακούσει να λένε τυχαία. Επιπλέον, η περιουσία του χωριού του, η κατάσταση των δρόμων του, η τύχη της εκκλησίας ή του πρεσβυτερίου του δεν τον ενδιαφέρουν καθόλου· πιστεύει πως όλα αυτά δεν τον αφορούν με κανέναν τρόπο, πως ανήκουν σε έναν ισχυρό ξένο που τον λένε κυβέρνηση. Από τη μεριά του, απολαμβάνει όλα τα αγαθά σαν επικαρπωτής, χωρίς πνεύμα ιδιοκτησίας και χωρίς καμία ιδέα βελτίωσης. Η αδιαφορία αυτή για τον εαυτό του φτάνει μέχρι τέτοιου σημείου ώστε, αν η δική του ασφάλεια ή των παιδιών του κινδυνεύει, αντί να νοιαστεί να απομακρύνει τον κίνδυνο, σταυρώνει τα χέρια και περιμένει να έρθει σε βοήθειά του ολόκληρο το έθνος. Αυτός ο άνθρωπος άλλωστε, παρόλο που έχει ολοκληρωτικά θυσιάσει την ελευθερία της βούλησής του, δεν αγαπά περισσότερο από οποιονδήποτε άλλον την υπακοή. Υποτάσσεται, είναι αλήθεια, στα κέφια του πρώτου υπαλληλίσκου, αρέσκεται όμως να παραβαίνει το νόμο σαν νικημένος εχθρός αμέσως μόλις η δύναμη αποσυρθεί. Κι έτσι τον βλέπουμε να παραπαίει αδιάκοπα ανάμεσα στη δουλεία και την έκλυση.

1. Αλέξης ντε Τοκβίλ, *Η δημοκρατία στην Αμερική*, Αθήνα, Στοιχαστής, 1996, σελ. 113.

ΥΠΟΘΕΣΗ 15η²

Στη δημοκρατία, οι απλοί πολίτες βλέπουν έναν άνθρωπο που βγαίνει από τις γραμμές τους και που σε λίγα χρόνια φτάνει στον πλούτο και στην ισχύ· το θέαμα αυτό διεγείρει την έκπληξη και το φθόνο τους· αναρωτιούνται πώς αυτός που χθες ήταν ίσος τους σήμερα περιβάλλεται το δικαίωμα να τους διοικεί. Η απόδοση της ανόδου του στα ταλέντα ή στις αρετές του είναι άβολη, γιατί θα είναι σαν να ομολογούν οι ίδιοι ότι είναι λιγότερο ενάρετοι ή ικανοί από αυτόν. Αποδίδουν λοιπόν την κύρια αιτία σε κάποια από τα φαύλα χαρακτηριστικά του, και συχνά έχουν δίκαιο να το κάνουν. Διενεργείται λοιπόν κάποια αποκρουστική μείξη ανάμεσα στις ιδέες της ποταπότητας και της εξουσίας, της αναξιότητας και της ευτυχίας, της χρησιμότητας και της ατίμωσης.

2. Αλέξης ντε Τοκβίλ, *Η δημοκρατία στην Αμερική*, Αθήνα, Στοχαστής, 1996, σελ. 231.

ΥΠΟΘΕΣΗ 16η³

Η ηθική επιρροή της πλειοψηφίας εδράζεται εν μέρει στην εξής ιδέα, ότι περισσότερα φώτα και περισσότερη σοφία υπάρχουν σε πολλούς ανθρώπους συναγμένους παρά σε έναν και μόνο, στον αριθμό των νομοθετών παρά στην επιλογή. Πρόκειται για τη θεωρία της ισότητας, εφαρμοσμένη στις διάνοιες. Η θεωρία αυτή προσβάλλει την οίηση του ανθρώπου στο ύστατο άσυλό του: Έτσι η μειοψηφία τη δέχεται δύσκολα. Εθίζεται σε αυτή μόνο με το χρόνο. Όπως όλες οι εξουσίες, και ίσως περισσότερο από τις άλλες, η εξουσία της πλειοψηφίας έχει ανάγκη τη διάρκεια για να φανεί νόμιμη. Όταν αρχίζει να εγκαθιδρύεται, επιβάλλει την υπακοή διά του εξαναγκασμού· μόνο αφού έχει κανείς ζήσει επί πολύ κάτω από τους νόμους της, αρχίζει να τη σέβεται.

3. Αλέξης ντε Τοκβίλ, *Η δημοκρατία στην Αμερική*, Αθήνα, Στοχαστής, 1996, σελ. 257.

ΥΠΟΘΕΣΗ 17η⁴

Τι ζητάτε από την κοινωνία και την κυβέρνηση; Πρέπει να εξηγηθούμε επ' αυτού.

Θέλετε να δώσετε στο ανθρώπινο πνεύμα ένα κάποιον ύψος, έναν τρόπο μεγαλόψυχο να θεωρεί τα πράγματα του κόσμου τούτου; Θέλετε να εμπνεύσετε στους ανθρώπους ένα είδος περιφρόνησης των υλικών αγαθών; Επιθυμείτε να κυφορήσετε ή να συντηρήσετε βαθύρριζες πεποιθήσεις και να προετοιμάσετε μεγάλες προσηλώσεις;

Μήπως η επιθυμία σας είναι να εξημερώσετε τα ήθη, να ανυψώσετε τη συμπεριφορά, να κάνετε τις τέχνες να λάμπουν; Θέλετε ποίηση, θόρυβο, δόξα;

Πρόθεσή σας είναι να διοργανώσετε ένα λαό με τέτοιο τρόπο ώστε να έχει ισχυρή επίδραση πάνω σε όλους τους άλλους; Τον προορίζετε για μεγάλα εγχειρήματα και, ανεξαρτήτως του αποτελέσματος των προσπάθειών του, θέλετε να αφήσει τεράστιο το χνάρι του στην Ιστορία;

Αν αυτός είναι για σας ο κύριος στόχος που πρέπει να θέτουν οι εν κοινωνία άνθρωποι, τότε μην παίρνετε την κυβέρνηση της δημοκρατίας· σίγουρα δε θα σας οδηγήσει στο στόχο σας.

Αν όμως θεωρείτε χρήσιμο να στρέψετε τη διανοη-

⁴ Αλέξης ντε Τοκβίλ, *Η δημοκρατία στην Αμερική*, Αθήνα, Στοχαστής, 1996, σελ. 254.

τική και ηθική δραστηριότητα του ανθρώπου στις ανάγκες της υλικής ζωής και να τη χρησιμοποιήσετε για την παραγωγή ευημερίας· αν το λογικό σας φαίνεται επωφελέστερο στον άνθρωπο από την ιδιοφυΐα· αν ο στόχος σας δεν είναι καθόλου να διαπλάσετε ηρωικές μορφές, αλλά ειρηνικές συνήθειες· αν σας αρέσει περισσότερο να βλέπετε φαυλότητες παρά εγκλήματα και προτιμάτε να βρίσκετε λιγότερα μεγαλουργήματα υπό τον όρο να συναντάτε λιγότερα κακουργήματα· αν, αντί να δράτε μέσα σε μια κοινωνία απαστράπτουσα, σας αρκεί να ζείτε σε μια κοινωνία ευημερούσα· αν, τέλος, κύριος στόχος μιας κυβέρνησης δε φρονείτε ότι είναι να δώσετε σε ολόκληρο το σώμα του έθνους την περισσότερη δυνατή δόξα και δύναμη, αλλά να προσπορίσει στο καθένα από τα άτομα που το αποτελούν όσο περισσότερη ευημερία γίνεται και να αποτρέψει όσο το δυνατό τη φτώχεια· τότε, εξισώστε τις συνθήκες και εγκαθιδρύστε τη διακυβέρνηση της δημοκρατίας.

ΥΠΟΘΕΣΗ 18η⁵

Καθώς διέσχιζα (κάποτε) μία από τις πιο απομονωμένες περιοχές της Πενουλβάνιας, με πρόλαβε η νύχτα, και πήγα να ζητήσω άσυλο στην πόρτα ενός πλούσιου ιδιοκτήτη φυτείας. Ήταν ένας Γάλλος. Με έβαλε να καθίσω πλάι στο τζάκι και αρχίσαμε να συζητούμε ελεύθερα, όπως ταιριάζει σε ανθρώπους που ξαναβρίσκονται στα βάθη ενός δάσους, δύο χιλιάδες λεύγες μακριά από τον τόπο που τους γέννησε. Δεν αγνοούσα ότι ο φιλοξενητής μου είχε υπάρξει εδώ και σαράντα χρόνια μέγας ισοπεδωτής και φλογερός δημεγέρτης. Το όνομά του έμενε στην Ιστορία.

Μου προξένησε όμως μεγάλη έκπληξη όταν τον άκουσα να συζητά το δικαίωμα της ιδιοκτησίας όπως θα έκανε ένας οικονομολόγος, σχεδόν θα έλεγα ένας ιδιοκτήτης· μίλησε για την αναγκαία ιεραρχία που καθιερώνει μεταξύ των ανθρώπων η περιουσία, για την υπακοή στον κατεστημένο νόμο, για την επίδραση των χρηστών ηθών επί της δημοκρατίας και για την αρωγή που οι θρησκευτικές ιδέες δίνουν στην τάξη και την ελευθερία· του συνέβη μάλιστα να παραθέσει, χωρίς σχεδόν να το πολυπροσέξει, προς στήριξη κάποιας από τις πολιτικές του απόψεις, και την αυθεντία του Ιησού Χριστού.

⁵ Αλέξης ντε Τοκβίλ, *Η δημοκρατία στην Αμερική*, Αθήνα, Στοκαστής, 1996, σελ. 291.

Ακούγοντάς τον, θαύμαζα την ανοησία της ανθρώπινης λογικής. Το σωστό ή το λάθος: πώς να το ανακαλύψω, μέσα στις αβεβαιότητες της επιστήμης και στην ποικιλότητα των μαθημάτων της πείρας; Ενσκήπτει ένα νέο γεγονός που αίρει όλες μου τις αμφιβολίες. Ήμουν φτωχός και τώρα είμαι πλούσιος: τουλάχιστον, ας επιδρούσε η ευμάρεια μόνο πάνω στη συμπεριφορά μου, αφήνοντας ελεύθερη την κρίση μου! Μπα, μαζί με την παρουσία μου αλλάζουν ταυτόχρονα και οι πεποιθήσεις μου και, στο ευτυχές γεγονός από το οποίο επωφελούμαι, ανακάλυψα πράγματι τον καθοριστικό λόγο που μέχρι τώρα μου έλειπε.

Η επίδραση της ευμάρειας ασκείται πολύ πιο ελεύθερα ακόμα επί των Αμερικανών παρά επί των ξένων. Ο Αμερικανός είδε πάντοτε μπρος στα μάτια του την τάξη και την κοινή προκοπή να είναι συναρτημένες μεταξύ τους και να βαδίζουν στον ίδιο ρυθμό. Δεν μπορεί να τις φανταστεί αν ζουν χωριστά. Δεν έχει λοιπόν τίποτα να ξεχάσει ούτε χρειάζεται να απολέσει, όπως τόσοι και τόσοι Ευρωπαίοι, από ό,τι ανακρατά από την πρώτη του παιδεία.

ΥΠΟΘΕΣΗ 19η⁶

Στην Ευρώπη όμως έχουμε κάνει παράδοξες ανακαλύψεις.

Η δημοκρατία, σύμφωνα με ορισμένους από εμάς, δεν είναι η βασιλεία της πλειοψηφίας, όπως πίστευαν μέχρι τώρα, αλλά η βασιλεία αυτών που φέρονται ως εγγυητές της. Δεν είναι ο λαός που διοικεί σε αυτή τη μορφή διακυβέρνησης, αλλά αυτοί που γνωρίζουν τι είναι καλύτερο για το λαό: ευτυχής διάκριση, που επιτρέπει να δρας εν ονόματι των εθνών, χωρίς να τα συμβουλευέσαι, και να ζητάς την αναγνώρισή τους την ώρα που τα ποδοπατάς. Η δημοκρατική διακυβέρνηση είναι, άλλωστε, η μόνη στην οποία πρέπει να αναγνωριστεί το δικαίωμα να κάνει ό,τι θέλει και η μόνη που μπορεί να περιφρονεί ό,τι μέχρι τώρα σεβάστηκαν οι άνθρωποι, από τους ύψιστους νόμους της ηθικής μέχρι τους απλούστερους κανόνες του κοινού νου.

Μέχρι σήμερα οι άνθρωποι πίστεψαν ότι ο δεσποτισμός ήταν επαχθής, οποιανδήποτε μορφή κι αν είχε. Στις μέρες μας όμως, ανακάλυψαν ότι υπάρχουν στον κόσμο τυραννίες νόμιμες και αδικίες άγιες, αρκεί να τις ασκεί κανείς εν ονόματι του λαού.

⁶ Αλέξης ντε Τοκβίλ, *Η δημοκρατία στην Αμερική*, Αθήνα, Στοχαστής, 1996, σελ. 378.

ΥΠΟΘΕΣΗ 20η⁷

Αν, στη θέση των ποικίλων εκείνων δυνάμεων που παρεμποδίζουν ή καθυστερούν υπέρμετρα την άνθηση του ανθρώπινου λόγου, οι δημοκρατικοί λαοί θέσουν την απόλυτη εξουσία μιας πλειοψηφίας, το κακό θα έχει απλώς αλλάξει χαρακτήρα. Οι άνθρωποι δε θα έχουν καθόλου βρει τον τρόπο να ζήσουν ανεξάρτητα· θα έχουν μόνο ανακαλύψει, πράγμα δύσκολο, μια νέα φυσιογνωμία δουλείας. Και πάνω σε αυτό, δεν κουράζομαι να το ξαναλέω, θα πρέπει βαθιά να διαλογιστούν όσοι στην ελευθερία της διάνοιας βλέπουν κάτι το άγιο και δε μισούν μόνο το δεσπότη, αλλά και το δεσποτισμό. Όταν εγώ αισθάνομαι το χέρι της εξουσίας να βαραίνει πάνω στο μέτωπό μου, λίγο με ενδιαφέρει να ξέρω ποιος με καταπιέζει, και, προκειμένου να βάλω το κεφάλι μου στο ζυγό, καθόλου δε με προδιαθέτει ευνοϊκότερα σε αυτό το αν το ζυγό μου τον προτείνουν ένα εκατομμύριο χέρια.

⁷ Αλέξης ντε Τοκβίλ, *Η δημοκρατία στην Αμερική*, Αθήνα, Στοχαστής, 1996, σελ. 442.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Ξαναδιαβάζοντας τη *Δημοκρατία στην Αμερική* του 1835, αυτό το θεμελιώδες έργο του Αλέξη ντε Τοκβίλ, βρήκα βαθιά χωμένη στις σελίδες του βιβλίου του μια αληθινή –κυρίως θλιβερή– περιγραφή της ελληνικής κατάστασης. Σε ένα κείμενο φανερά ξεκομμένο από τις πρώτες προσπάθειες των Ελλήνων να οργανωθούν σε κράτος και χωρίς ο Τοκβίλ να έχει υπόψη του ή τουλάχιστον να αναφέρει λεπτομέρειες της ευρωπαϊκής Ιστορίας, μας περιγράφει προφητικά σε όλο μας το νεοελληνικό μεγαλείο! Για να μη θεωρηθώ προκατειλημμένος ή και ανθέλληνας, απλώς παραθέτω μερικά αποσπάσματα από το έργο του, σε μια προσπάθεια να κατανοήσουμε τη διαχρονικότητα της ελληνικής πολιτικής-διοικητικής κατάστασης και το χαρακτήρα του Έλληνα από συστάσεως της χώρας του. Επίσης, κείμενα από τέτοιους πολιτικούς φιλοσόφους διεισδύουν τόσο βαθιά στην αλήθεια των κοινωνικών πραγμάτων –σε αντίθεση με τις αφελείς ιστορικές αναλύσεις που δεν μπορούν να αποφύγουν τις κοινοτοπίες– και με τη δύναμη της γενίκευσης μπορούν και εμβαθύνουν –εντελώς αριστοτεχνικά– στη χαρακτηριστική ανάλυση της συμπεριφοράς και της πρακτικής του ατόμου που, ενώ υποτάσσεται σε μια μορφή εξουσίας, ταυτόχρονα αντιστέκεται σε αυτή, χωρίς όμως να έχει κάποια πιο δίκαιη να αντιτάξει. Έτσι και ο Έλληνας, κάνοντας χρήση μιας ξεπερασμένης κουτοπονηριάς και ηθελημένης

απεμπόλησης των ευθυνών του, μεταθέτει το πρόβλημα έξω από τη δικαιοδοσία του, θεωρώντας ότι μια ξένη δύναμη ευθύνεται για τη θλιβερή του κατάσταση και ότι ο ίδιος, ανήμπορος να αποφασίσει για αυτά που τον αφορούν, αφήνεται έρμαιο στην ισχύ και την αδικία του αφέντη του.

Η προσπάθειά μου είχε ως στόχο να αναζητήσω μερικές από τις αιτίες της κατάστασής μας και να ψάξω—πιο βαθιά από όσο ίσως μπορώ—την πηγή των προβλημάτων στα δημόσια πράγματα, ξεκινώντας από την πρώτη αρχή: τη χαρακτηριστική δομή του ενός και μόνο ανθρώπου. Αν και η πολιτική ανάλυση του Τοκβίλ αφορά την κοινωνική κατάσταση, υποστηρίζω ότι η ανάλυση της ανθρώπινης φύσης του ενός είναι σε θέση να εξηγήσει συλλογικές πράξεις, συμπεριφορές και κινήτρα. Έχοντας πάντοτε στην άκρη του μυαλού μου ότι «η ζωή είναι επίλυση προβλημάτων», όπως εύστοχα διατύπωσε ο Καρλ Πόπερ, δοκιμάζω να υπερβώ τα όριά μου σε ένα πεδίο τόσο πολύπλοκο και δυσπρόσιτο, όπως η συμφωνία των ανθρώπων πάνω σε θεμελιώδη θέματα που καλούνται να αντιμετωπίσουν, ώστε η ευημερία και η δημιουργία να επιδρούν καθολικά στις ψυχές τους. Αυτή θεωρώ ότι είναι η πεμπτούσια της άσκησης πολιτικής.

Υ.Γ. Ζητώ συγγνώμη από τους αναγνώστες που θεωρώ φίλο μου τον Τοκβίλ και τον βάζω να μιλάει σε μια αίθουσα όπου ουδέποτε βρέθηκε... Κρατάω, ωστόσο, ακέραια την ελπίδα μου ότι, αν ζούσε, θα μου έδειχνε την κατανόησή του αντιλαμβανόμενος τους λόγους που με ώθησαν να το κάνω.

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Υπόθεση 1η	σελ. 9
Υπόθεση 2η	13
Υπόθεση 3η	16
Υπόθεση 4η	19
Υπόθεση 5η	22
Υπόθεση 6η	24
Υπόθεση 7η	27
Υπόθεση 8η	32
Υπόθεση 9η	36
Υπόθεση 10η	40
Υπόθεση 11η	43
Υπόθεση 12η	46
Υπόθεση 13η	50
Υπόθεση 14η	52
Υπόθεση 15η	53
Υπόθεση 16η	54
Υπόθεση 17η	55
Υπόθεση 18η	57
Υπόθεση 19η	59
Υπόθεση 20η	60
Επίμετρο	61

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ
ΕΙΚΟΣΙ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΤΟΥ ΑΧΙΛΛΕΑ Ε. ΚΟΥΜΠΟΥ

ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΜΠΟΥΝΤΡΗ
ΦΙΛΜΟΓΡΑΦΗΘΗΚΕ ΚΑΙ ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟΝ ΓΡΗΓΟΡΗ ΚΥΡΑΙΔΗ
ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟΥΣ

ΘΑΝΑΣΗ ΔΑΛΑΡΗ ΚΑΙ ΛΕΥΤΕΡΗ ΜΕΝΤΖΕΛΟ
ΣΤΙΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ

ΤΟΝ ΑΠΡΙΛΙΟ ΤΟΥ 2012
ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ

ΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ ΕΠΙΜΕΛΗΘΗΚΕ Ο ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΛΥΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΚΑΙ Η ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΓΡΟΥΤΑ

© 2012 ΑΧΙΛΛΕΑΣ Ε. ΚΟΥΜΠΟΣ & ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ
Αγίας Ειρήνης 17, Αθήνα 10551 τηλ. 210 3228839 www.gavrielidesbooks.gr

ISBN 978-960-336-767-3